

ERDEBİL TEKKESİ'NE DAİR YENİ BİR VESİKA: ŞEYH İBRAHİM SAFEVİ'NİN MİRAS LİSTESİ

A NEW DOCUMENT ON ARDABIL DARVISH LODGE:
HERITAGE LIST OF SHEIKH İBRAHİM SAFAVİ

Namiq MUSALI

Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Tarih Bölümü, nsmusali@gmail.com

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 30 Nisan 2023
Kabul edildiği tarih: 1 Temmuz 2023
Yayınlanma tarihi: 25 Aralık 2023

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 30 April 2023
Date accepted: 1 July 2023
Date published: 25 December 2023

Anahtar Sözcükler

Safeviler; Erdebil; Tarihi Coğrafya;
Miras

Keywords

Safavids; Ardabil; Historical
Geography; Heritage

DOI

10.33171/dtcfjournal.2023.63.2.8

Öz

XIV. yüzyılda Azerbaycan'ın ekonomik hayatında Erdebil Tekkesi'nin rolünü yansıtan çok sayıda belge zamanımıza ulaşmıştır. Fakat XV. yüzyıla ait bu tarz belgelerin sayısı son derece azdır. Özellikle de Şeyh İbrahim Şeyhşah'ın 1429-1447 yıllarını kapsayan mürşitlik dönemine ilişkin bilgilerin kısıtlı olduğunu ifade etmeliyiz. XVII. yüzyıl müellifi Şeyh Hüseyin Zâhidî'nin Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye isimli eserinin 1099/1688 tarihli Tahran nüshasında yer alan bir vesikanın metni, Şeyh İbrahim'in maddi birikimleri ve ekonomik durumu üzerine net bilgiler vermesi açısından dikkat çekicidir. 851/1447 tarihinde hazırlanmış olan bu belge, Şeyh İbrahim'in miras olarak evlatlarına bıraktığı gayrimenkul emlakın listesini içermektedir. İlgili vesika, şeyhin altı oğlunun ve altı kızının (toplamda on iki evladının) olduğunu göstermektedir. Listedeki anlaşıldığı üzere Şeyh İbrahim, tam veya kısmen sahip bulunduğu 28 köy, 3 bağ ve 2 ev üzerinde mülkiyet haklarını vefatı arifesinde evlatlarına miras olarak bırakmıştır. Şeyhin özel mülkiyetini teşkil eden bu emlak çoğunluk itibarıyla Erdebil yöresinde bulunmaktaysa da Azerbaycan'ın Tebriz, Şebüster, Karadağ, Germrud, Halhal, Serâb, Lenkeran-Astara, Elivân, Meşkin ve Muğan gibi diğer bölgelerinde de kendisinin çeşitli mülklere sahip olduğunu görmekteyiz. Şeyh İbrahim, 4 köy üzerindeki mülkiyet haklarını kızlarına vasiyet ederken, geriye kalan emlakının tamamını oğullarına devretmiştir. Ele alınan vesika, Azerbaycan'ın tarihi coğrafyasının araştırılması açısından da ilgi uyandırmaktadır. Makale çerçevesinde söz konusu belge Farsçadan Türkçeye çevrilmiş ve değerlendirilmiştir.

Abstract

Numerous documents have survived to our time, reflecting the role of the Ardabil darvish lodge in the economic life of Azerbaijan in the 14th century. However, the number of such documents dating back to the 15th century is extremely few. In particular, it should be noted that information about the period of Sheikh Ibrahim Sheikh-Shah's mentorship, covering the years 1429-1447, is limited. The text of a document in the Tehran copy (dated 1099/1688) of Silsilat al-Nasab-i Safaviyya by the 17th century author Sheikh Hussein Zahidi is remarkable in that it gives clear information about Sheikh Ibrahim's material savings and his economic situation. This document, prepared in 851/1447, contains a list of real estate that Sheikh Ibrahim left to his children as a heritage. The relevant document states that the Sheikh had six sons and six daughters (twelve children in total). As can be understood from the list, on the eve of his death, Sheikh Ibrahim left his children ownership on 28 villages, 3 orchards and 2 houses, which he fully or partially owned. Although this estate, which consists the private property of the Sheikh, is mainly located in the Ardabil region, we see that he owned various properties in other regions of Azerbaijan, such as Tabriz, Shabestar, Qaradagh, Garmrud, Khalkhal, Sarab, Lankaran-Astara, Alivan, Meshkin and Mugan. While Sheikh Ibrahim bequeathed his ownership on 4 villages to his daughters, he passed on all of his remaining property to his sons. The document is also of interest from the view point of studying the historical geography of Azerbaijan. Within the framework of the article, the document was translated from Persian into Turkish and evaluated.

Giriş

XIV-XV. yüzyıllarda Türk-İslâm tarihinde dikkate değer bir rol oynayan Erdebil Tekkesi; Azerbaycan, İran, Anadolu, Şam ve diğer coğrafyalarda etkisini hissettirmeyi başarmıştır. Hiç kuşkusuz, iki yüz yıl boyunca devam eden bu sürecin en az bilinen aşaması Şeyhşah unvanıyla anılan Şeyh İbrahim Safevî'nin mürşitlik dönemidir. Mevcut kaynaklarda bu zatın üzerine bilgilerin son derece sınırlı olması, kimi araştırmacıların “Şeyh İbrahim döneminde önemli bir olayın vuku bulmadığı” ve “bu dönemde Erdebil Tarikatı'nın faaliyetlerinin çok aşağı düzeyde olduğu” sonucuna varmasına sebebiyet vermiştir (Mazzaoui, 1972, s. 56). Oysaki son zamanlarda yürütülmüş olan bazı çalışmalar, Erdebil Tekkesi'nin gelişim sürecine Şeyh İbrahim Şeyhşah döneminin son derece büyük katkı sağladığını göstermiştir (Emleşî ve Zeylâbpûr, 1387, s. 35-56; Musalı, 2016, s. 9-30).

Safeviyye tarikatının şeyhi ve Erdebil Tekkesi'nin mürşidi Hoca Ali Siyâhpûş'un oğlu olan Şeyh İbrahim'in 1390'lı yıllarda doğduğu tahmin edilir. Babasının gözetiminde iyi bir eğitim almış bulunan Şeyh İbrahim, zâhirî ve bâtinî ilimler açısından seviyesini yükseltmeyi başarır. 1427-1429 yıllarında babasının hac yolculuğu ve Hicaz dönüşünde Kudüs'teki ikameti sırasında kendisine eşlik eder. Hoca Ali Siyâhpûş Kudüs'te vefat edince defin işlemlerini tamamladıktan sonra Erdebil'e dönen Şeyh İbrahim, babasının vasiyetine binaen tekkenin başına geçer. Hoca Ali'nin ölümü, XV. yüzyıl Memlûk tarihçilerinden Mücireddin Uleymî'ye göre 832 yılının Cemâziyelevvel ayında (06.02-07.03.1429), Şemseddin Sahâvî'ye göre aynı yılın sonlarında (1429 yılının Eylül ayında) gerçekleşir (bk. Gronke, 1993, s. 275; Bünyadov, 2012, s. 61). XVI. yüzyıl Safevî tarihçisi Kadı Ahmed Kummî ise Hoca Ali'nin 832 yılının Rebîülâhir ayında (08.01-05.02.1429) vefat ettiğini belirtir (Kummî, 1383, s. 33). Her hâlükârda mezar taşında da yazıldığı üzere Hoca Ali'nin 832/1429 tarihinde yaşama veda ettiği aşikârdır (Taşgın, 2018, s. 585). Bu tarihten itibaren irşat postuna oturan Şeyh İbrahim'in 18 yıl süren mürşitlik döneminde Erdebil Tekkesi'nin şöhreti daha da artar (Aydoğmuşoğlu, 2014, s. 63). Tarikatın ideolojik propaganda faaliyetlerinde ve maddi refahında bir yükselişin olduğu görülür. Tekkenin ekonomik birikimlerini ihsan sofraları ve yardımlaşma kampanyaları çerçevesinde cömertçe harcayan Şeyh İbrahim, öte yandan Anadolu başta olmak üzere etraf memleketlere halifeler göndererek taraftar kitlesinin artmasını sağlar. İrşat faaliyetlerinin ilk döneminde Karakoyunlu hükümdarı Kara İskender ile ilişkilerinde sorunlar yaşayan Şeyh İbrahim, dönemin muktedir hükümdarı Timurlu Mirza Şahrüh'un himayesinden yararlanır. 1438 yılında Mirza Şahrüh'un desteğiyle

ağabeyi Kara İskender'i bertaraf eden Cihanşah'ın Azerbaycan'da başa geçmesiyle beraber Erdebil Tekkesi ile Tebriz sarayı arasındaki münasebetler olumlu yönde seyretmeye başlar. 1440 yılının Nisan ayında kendi müritleriyle beraber Karakoyunlu Cihanşah'ın Gürcistan seferine katılan Şeyh İbrahim, Safeviyye tarikatına cihatçılık ruhunu getirir. 1447 yılında vefat ettiğinde vasiyetine binaen oğlu Cüneyd tekkenin başına geçer (Musalı, 2016, s. 9-30).

Son zamanlara kadar tarihçilikte Şeyh İbrahim'in faaliyetleriyle ilgili sadece iki belgenin var olduğu bilinmekteydi. Bunlardan birisi Mirza Şahruh'un Şeyh İbrahim'e vermiş olduğu 26 Zilkade 838 (23 Haziran 1435) tarihli ferman (Herrmann, 1971, s. 253-254), ikincisi ise Şeyh İbrahim'in kendi yerine Şeyh Cüneyd'i atamasıyla ilgili vasiyetnamesinin *Fütühât-ı Şâhî* adlı eserde yer alan özetidir (Herevî, 1383, s. 36). Söz konusu belgeler Farsçadan Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmışlardır (Musalı, 2016, s. 18-19,23). Fakat bunların dışında son araştırmalarımız sırasında ulaştığımız üçüncü bir belge daha vardır. Erdebil Tekkesi'nin mürşidi olarak Şeyh İbrahim'in ekonomik durumunu yansıtmaya açısından büyük önem taşıyan söz konusu belge, ilk kez bu makale çerçevesinde değerlendirmeye alınarak tetkik ve tercüme edilmiştir.

1. BELGENİN ÖZELLİKLERİ VE TERCÜMESİ

Şeyh İbrahim'in evlatlarına bıraktığı gayrimenkul mirası konu eden belgenin metnine, Tahran'daki İran Milli Kütüphanesi'ne mahsus F-1202 arşiv numaralı elyazması mecmuanın içinde yer alan *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye* isimli eser dâhilinde rastlamaktayız (nüshanın elektronik kopyasını elde etmemize yardımcı olan Prof. Dr. Ahmet Taşğın'a şükranlarımızı sunarız). Adı geçen eserin yazarı Şeyh Hüseyin Zâhidî, Safeviyye tarikatının kurucusu Şeyh Safiyeddin Erdebili'nin mürşidi ve kayın pederi olan Şeyh Zâhid Geylânî'nin soyundan gelmektedir. *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'nin 1679 yılında yazıldığı (Marcinkowski, 2012, s. 180), onun müellifinin ise 1689 yılında vefat ettiği öne sürülmektedir (Gronke, 1993, s. 26, 276).

Safevî hükümdarı Şah Süleyman'a (1666-1694) ithaf edilmiş olan *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'nin üç elyazması mevcuttur ve bunların hiçbirisi müellif nüshası değildir. 1924 yılında Berlin'de yayınlanmış olan Cambridge Üniversitesi Browne Koleksiyonu elyazmasının yanı sıra eserin St. Petersburg'daki Rusya Milli Kütüphanesi Khanykov Kitaplığı'nda ve Tahran'daki İran Milli Kütüphanesi'nde de birer nüshası bulunmaktadır (Browne, 1932, s. 111; Kostigova, 1988, s. 253; Envâr, 1369, s. 233-235). Cambridge ve St. Petersburg nüshalarında istinsah tarihi belirtilmemişse de Tahran nüshasının sonundaki ketebe kaydı bu elyazmasının 1099 yılının Receb/1688 yılının Mayıs ayında bugünkü İran Azerbaycanı'nın Eher

şehrinde Hâcetkulu Hakkâk b. Üstâd Melik Dellâk Merâgî tarafından istinsah edildiğini göstermektedir (Zâhidî, nr. F-1202, s. 240). Böylece Tahran nüshası, eser yazıldıktan kısa bir süre sonra ve müellifin daha hayatta olduğu günlerde istinsah edilmiştir. *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*, elyazması mecmuanın 38. ve 240. sayfaları arasında yer almakta olup, toplamda 203 sayfadan ibarettir. Her sayfasında 12 satır vardır. Nestalik hattıyla istinsah edilmiş, başlıklar kırmızı boyayla yazılmışlardır. Ayrıca esere beş minyatür çizilmiştir (Zâhidî, nr. F-1202, s. 61, 75, 105, 116, 222).

Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye başlıca olarak Erdebil Tekkesi'nin tarihini ele almak amacıyla yazılmıştır. Öncelikle Safeviyye şeyhlerinin hayat ve faaliyetleri anlatılmış, ardından Safevî şahlarının tarihi kısaca özetlenmiş, sonda ise Zâhidîler nesline ve bunların Sâfevîlerle olan ilişkilerine yer verilmiştir. Şeyh Hüseyin Zâhidî'nin babası Şeyh Abdal Bey ve amcası Şeyh Şerif Bey uzun bir süre zarfında Şeyh Safi Türbesi vakıflarının mütevellisi olduklarından dolayı müellif, Erdebil Tekkesi'ne dair arşiv belgelerine erişme imkânı bulmuş ve kendi eserinde bunların bazılarını özetlerken bazılarının da tam metnini aktarmıştır (Zâhidî, 1343, s. 95-96, 103-105, 108-111, 114). Ancak Şeyh İbrahim'in miras bıraktığı emlake ilişkin vesikanın metni sadece Tahran nüshası sayesinde günümüze ulaşmıştır. Şöyle ki Cambridge ve St. Petersburg nüshalarında Şeyh İbrahim'in babasının ardından irşat faaliyetlerine başlayarak 851/1447 tarihinde vefat ettiği anlatıldıktan sonra altı oğlu ve bunların soyundan gelen önemli şahsiyetler üzerine bilgi verilmekte ve böylece adı geçen şeyhe adanmış bölüm sona ermektedir (Zâhidî, 1343, s. 65-66; Zâhidî, nr. Xan-92, s. 113-114). Oysaki Tahran nüshasında Şeyh İbrahim'in erkek evlatları zikredildikten sonra sahip bulunduğu emlakın mirasçılar arasında nasıl paylaşılacağına dair düzenlenmiş olan bir vesikanın metnine yer verilmektedir (bk. Ek 1). Aşağıda söz konusu belgenin tercümesini takdim ediyoruz:

Şeyh İbrahim dünyadan göç ettiği yılda evlatlarının isimlerinden ve sahip olduğu emlakten ibaret bir vesika kaleme aldı (aldırdı). O vesikanın sureti şu şekildedir:

el-Vesika

Bu şerhiyyenin içeriğine ve anlamına ve iştilip uyulması gereken bu vesikanın anlatımına sebep teşkil eden ve konu olan şudur ki Mustafavî-Ahmedî hicretin 851 yılının Cemâziyelâhir ayının 3'ünde (16.08.1447) İslâm'ın büyük şeyhi, ümmet taifelerinin mürşidi, her iki âlemdeki şeyhlerin önderi, evliya ve âriflerin sultanı, evtâd ve sâliklerin kutbu, halkın arasında bulunarak halkı Hakk'a doğru hidayet eden, Hakk'ın velisi, âlim ve ârif, merhametilerin en

merhametlisi olan Allah'ın rahmetine kavuşmuş bulunan, şeriatın, hakikatin, takvanın ve dinin rehberi cenap Şeyh İbrahim el-Alevî es-Sadrî es-Safevî – Allah onlara (Safevî soyunun atalarına) rahmet eylesin – Mustafa'nın parlak ve nüfuzlu şeriatına uygun biçimde şeri tanıklar grubunun huzurunda vasiyet ve ikrar ederek itirafta bulundu ve kendisine maruf ve mensup olan köylerin, emlakın, arazinin ve gayrimenkulün listesinin işbu vesikada mufassal bir şekilde zikredildiği gibi olduğunu kabullendi:

Şemâsbî'nin tamamı mezarları ile birlikte; Kürdedih'in tamamı; Nînikerân'ın tamamı mezarları ile birlikte; Şöhreverdî'nin tamamı; Verâzcird'in tamamı; İsfenc'in tamamı; Serâcerân'ın üçte biri; Severak'ın yarısı; Herevenâbâd'ın yarısı; Hayrâbâd'ın tamamı; Rûyindizak ve Tavah köyünün yarısı; İbrahimâbâd'ın tamamı; İrdmisi'nin tamamı; Dârâbâd'ın tamamı; Derekere'nin tamamı; Rûdekerân'ın üçte biri; Dereser'in tamamı; Esfâmerzî-i Dilmerak ve Kergânerûd'un tamamı; Eymenâbâd'ın tamamı; Tük-dih-i Dûreser'in tamamı; Hâvelûken'in yarısı; Maâş'ın tamamı; Şemâsbî bağı; Şebûster'deki Çehârbağ; Hoca Şerefeddin bağının yarısı; Tebriz'deki ev; Erdebil'deki ev.

Bunlar onun altı erkek evladının – Allah onlara yardımcı olsun – hakkı ve mülküdürler. Onlar Şeyh Cüneyd, Hoca Şeyh Ebû Said, Seyyid Ahmed, Şeyh Bâyezid, Hocacan ve Hâcekî Han'dırlar. Benim mirasçılarım da dâhil olmak üzere başka hiçbir kimsenin söz konusu mevkiler ve köyler üzerinde hakkı ve hakkının olabileceğine dair şaibesi olamaz. Benim altı kız evladımın hakkı ve mülkü olan aşağıdaki dört köy bu kapsamın dışındadır:

Bâyenzük'un yarısı; Kelhûrân'ın tamamı; Gûrânserâ'nın tamamı; Serakîn'in üçte ikisi.

Bu dört köy haricinde bu ikrara değin adı geçen şahsa (Şeyh İbrahim'e) ait olduğu bilinen ve hepsi kendisinin kesin hakkı, mutlak mülkü ve halis malı olan her bir köy, emlak, bağ ve ev, bu yıldan itibaren onaylanmış, dosdoğru, şeriata ve usule uygun bir biçimde ikrar akdinde bütün muteber şartlar, rükünler ve kayıtlar yerine getirilerek, şimdi bu sahih şeri ikrar vasıtasıyla onun işbu şeri vesikada zikredilmiş olan erkek evlatlarına intikal etmiştir. Bunlar onların hakkı ve mülkü olduğundan dolayı diğer mirasçıların bunlar üzerinde hiçbir hakkı ve nasibi olamaz. Eğer bugünden sonra herhangi bir kimse bununla ilgili davacı olursa temiz ve parlak şeriata binaen

geçersiz ve haksız olacaktır. “Onu işittikten sonra kim değiştirirse günahı, yalnızca onu değiştirene ait olur” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara suresi, 181. ayet).

Bu birkaç kelime, ihtiyaç görüldüğü vakitte münakaşada bir kanıt teşkil etsin diye kaleme alındı ve âdil, sâlih, güvenilir ve muteber kişiler bu ikrara tanıklık yaptılar. Muhammed’e ve onun soyuna Allah’ın selamı olsun! İşbu vesika, Şeyh Cafer b. Sultan Hoca Ali’nin, Muhammed Eşref Evhadi’nin ve o asrın diğer kadılarının hattıyla süslenmiştir (Zâhidî, nr. F-1202, s. 144-147).

2. BELGENİN TARİHİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ele aldığımız doküman, Şeyh İbrahim’in miras bıraktığı gayrimenkul mal varlığını konu etmekte ve ilgili belge; şeriyye, vesika, vasiyet, ikrar, şeri ikrar ve ikrar akdi diye tanımlanmaktadır. Şeri ve şeriyye ifadesi, Arapça “şeriata ait”, “şeriatla ilgili” ve “şeriata uygun” anlamlarını taşımaktadır (Devellioğlu, 1960, s. 1187). Belgenin içeriğinde ise şeriyye kelimesi, “şeriata uygun bir biçimde hazırlanmış olan belge, kanıt” anlamında kullanılmıştır. Vesika terimi, Arapçadaki vusûk (sağlam surette inanma, güvenme, itimat) kökünden gelmekte olup, “sağlam delil, senet” mânâlarını içermektedir (Kütükoğlu, 1994, s. 1). Arapçada “bitiştirmek, bağlamak, önermek” anlamlarındaki vasiyet ibaresi, fıkhîta kişinin, malını ölüm sonrasına bağlayarak bir şahsa veya hayır cihetine teberru yoluyla temlik etmesini ifade eder (Arı, 2012, s. 552). Arapçada “yerine getirmek, sabit kılmak, ispat etmek; itiraf etmek, bir şeyi haber vermek” anlamlarına gelen ikrar, hukuk terimi olarak kişinin kendisi aleyhine başkasına ait bir hakkı haber vermesini veya bir başkasının lehine kendi hakkından feragat etmesini bildirir (Koca, 2000, s. 38-40). Böylece Şeyh İbrahim’in vesikası, gayrimenkul emlakın miras hakkıyla ilgili şeriata dayanılarak hazırlanmış ve şahitlerin huzurunda ikrar ile onaylanmış bir vasiyetnamedir.

Belgeye binaen Şeyh İbrahim’in tanıklar nezdinde sözlü vasiyet ve ikrarının yapıldığı tarih, Hicri 851 yılının Cemâziyelâhir ayının 3’üdür. Miladi takvimle 1447 yılı Ağustos ayının 16’sına denk gelen bu tarih, haftanın Çarşamba gününe tesadüf etmektedir. *Silsiletü’n-Neseb-i Safeviyye*’ye göre Şeyh İbrahim, 851 yılının Salı gününde Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur (Zâhidî, 1343, s. 65). I. Şah İsmail dönemi (1501-1524) kaynaklarından olan *Fütuhât-i Şâhî*, ömrünün sonlarında Şeyh İbrahim’in hastalandığını ve ölümünün yakın olduğunu anlayınca “iradet ve ihlas ashabını” toplayarak öğütte ve nasihatta bulunduktan sonra oğlu Cüneyd’i tarikat mürşidi olarak yerine atadığı konusunda vasiyetini onlara iletliğini belirtir. Yine aynı kaynağa bakılırsa Şeyh İbrahim, vasiyetini ettikten kısa bir süre sonra vefat eder

(Herevî, 1383, s. 36). *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'nin Tahran nüshasında yer alan belgede Şeyh İbrahim'den "Allah'ın rahmetine kavuşmuş bulunan" diye söz edilmesi, yazılı vasiyetnamenin son halinin onun ölümünden sonra düzenlendiğini göstermektedir. Şeyh, hayatının son günlerinde tanıkların önünde vasiyetini sözlü olarak söylemiş ve bu konuda müsvedde hazırlanmışsa da resmî belgenin tam olarak temize çekilip düzenlenmesi onun vefatının ardından gerçekleşmiştir. Bu husus, şeyhin şifahi beyanı ile yazılı belgenin düzenlenmesi arasında geçen kısa bir süre içinde vefat ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Çarşamba gününe denk gelen 16 Ağustos 1447 tarihinde daha hayatta olduğu anlaşılan Şeyh İbrahim, bu tarihi takip eden Salı günlerinin birinde vefat etmiş olmalıdır. Böylece belgede yer alan ikrar ve vasiyet tarihi, Şeyh İbrahim'in vefat tarihinin kısmen netlik kazanmasına vesile olmaktadır. Ayrıca *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'nin Tahran nüshasında yer alan bu vesika ile *Fütuhât-i Şâhî*'nin bilgilerini karşılaştırdığımızda, Şeyh İbrahim'in birisi tarikat, diğeri de emlak meseleleriyle ilgili olmak sûretiyle iki farklı vasiyetinin olduğu sonucuna varmaktayız. Oğlu Cüneyd'i tarikatın başına geçirmesine ilişkin vasiyetin özeti *Fütuhât-i Şâhî*'de aktarıldığı halde, miras bıraktığı emlak üzerine vasiyeti de *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'nin Tahran nüshasında karşımıza çıkmaktadır.

Belgede Şeyh İbrahim'in çeşitli unvanlar ve lakaplarla övüldüğü görülmektedir. Kendisinin hem âlim hem de ârif olarak tanımlanması, gerek dinî ilimleri ve şeriatı gerekse de irfan ve tasavvufu derinden bilmesiyle alakalıdır. Bu bağlamda Şeyh İbrahim'in "evtâd ve sâliklerin kutbu" diye nitelendirilmesi de dikkat çekicidir. Tasavvufî anlayışa göre veliler topluluğunun başı olan kutuptan sonra vezirleri konumunda olan iki imam gelir. Kutub ve iki imama üçler denir. Bu üçünü evtâd takip eder. Evtâd, âlemin dört yönünde görevlendirilmiş dört velidir (Uludağ, 2008, s. 81-83). Böylece belgeye göre müritleri Şeyh İbrahim'i zamanın kutbu ve evliya topluluğunun başı olarak görmekteydiler. Vesikada Şeyh İbrahim'in "el-Alevî es-Sadrî es-Safevî" nisbesiyle anılması, onun Şeyh Safî soyundan (Safevî) gelmesi, Şeyh Sadreddin'in torunu (Sadrî) ve Hoca Ali'nin oğlu (Alevî) olmasıyla bağlantılıdır (krş. Kesrevî, 1996, s. 81).

Belgenin üslubuna gelince, Şeyh İbrahim'den genelde üçüncü şahıs zamiri esas alınmak suretiyle (örneğin; "itirafta bulundu ve kabullendi", "adı geçen şahıs", "onun erkek evlatları" vs.) bahsedilmişse de bazen şeyhin kendisinin doğrudan birinci tekil şahıs olarak (örneğin; "benim mirasçılarım", "benim altı kız evladım") hitap ettiği görülmektedir.

Belgenin muhtevasından anlaşıldığı üzere Şeyh İbrahim, ömrünün sonlarında 28 köy (18'i tam, 8'i kısmen ve 2'sinin oranı belirtilmemiş), 3 bağ (2'si tam ve 1'i kısmen) ve 2 ev üzerinde mülkiyet hakkına sahipti. Vesikada Rûyindizak ve Esfâmerzî-i Dilmerak köylerinin hangi kısımlarının şeyhe ait olduğuna dair hiçbir bilginin verilmemesi, bu iki köyün de tamamının veya tamama yakınının zikri geçen müşdidin mülkü olduğu sonucuna varmamıza sebebiyet teşkil etmektedir. Bütün bu gayrimenkullerin Erdebil Tekkesi vakıflarına ait emlakın dışında kalan ve şeyhin özel mülkiyetine mahsus olan emlak olduğunun altını özellikle çizmek gerekmektedir. Vesikanın metninde de ilgili emlakın statüsü mülk olarak tanımlanmaktadır. Mülk statüsü taşıyan topraklar özel mülkiyet olarak görülür, serbest bir şekilde satılır veya kuşaktan kuşağa intikal ederdi (Petruşevskiy, 1949, s. 189). M. Macit Kenanoğlu'nun açıklamalarına göre Arapça "bir şeye sahip olmak, tasarrufta bulunmak" mânâsındaki mülk kökünden isim olan kelime, "kişinin sahip olduğu, kendi başına tasarrufta bulunduğu mal" demektir:

"Mülk arazi hem rakabesi hem tasarruf hakkı şahıslara ait olan topraktır. Bunun sahipleri arazi üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilir; toprağı kullanabilir, hukukî ve tabii semerelerinden faydalanabilir, araziye satabilir, kiralayabilir, vakıf, vasiyet gibi her türlü hukukî işleme konu edebilir. Miras yoluyla intikal edebilen bu arazi rehin, hibe ve şüfa gibi hukukî işlemlere de konu olur. Sahipleri mirasçı bırakmadan vefat ederse mirî arazi haline gelir. Ancak arazinin devlete intikal etmesi için sahibinin mirasçısız ölmesi yeterli görülmeyip aynı zamanda vasiyetname de bırakmamış olması gerekir. Mülk arazi tek kişiye ait olabileceğı gibi müşterek mülkiyete de konu edilebilir" (Kenanoğlu, 2020, s. 539-540).

Ele aldığımız vesika, kimi araştırmacıların (Petruşevskiy, 1949, s. 206; İbrahimov, 1960, s. 9; Emleşi ve Zeylâbpûr, 1387, s. 45) tahminlerinin aksine olarak, Şeyh İbrahim'in Erdebil bölgesinin tamamının feodal hâkimi veya sahibi olmadığını, Erdebil'de ve Azerbaycan'ın bazı diğer yörelerinde sadece belli sayıda emlake sahip bulunduğunu sergilemektedir.

Gerek Erdebil Tekkesi'ne dair arşiv belgeleri ve gerekse de Şah Tahmasb'ın (1524-1576) emrine binaen Zeynelabidin Abdi Bey Nevîdî Şîrâzî tarafından Şeyh Safi Türbesi vakıfları üzerine tertip edilen *Sarihü'l-Mülk* isimli eser, XIV. yüzyılda Safeviyye şeyhlerinin vakıf emlakine ilişkin çok sayıda vesikaların var olmasına karşın XV. yüzyıla ait vakfiyelerin miktarının son derece sınırlı olduğunu göstermektedir. Şöyle ki XIV. yüzyılda Şeyh Safiyeddin, oğlu Şeyh Sadreddin ve Şeyh Sadreddin'in oğlu

Şeyh Şehabeddin Mahmud, vefat etmeden önce kendilerine mahsus emlakın çoğunu tekkeye vakfetmiş olsalar da Hoca Ali'den itibaren Safeviyye şeyhleri kendi gayrimenkullerini tekkeye vakfetmekten ziyade evlatlarına özel mülkiyet olarak miras bırakmayı tercih etmişlerdir (Gronke, 1993, s. 297-298). Bu yüzden Şeyh İbrahim'in mirası sadece kendisinin elde ettiği emlakın değil, babası Hoca Ali'den kendisine intikal eden emlakın de listesini içermektedir. Böylece ilgili belge, Safevî şeyhleri Hoca Ali ve İbrahim Şeyhşah'ın yarım asrı aşkın mürşitlik dönemindeki maddi birikimlerini yansıtmaları açısından son derece büyük önem arz etmektedir. Belgedeki gayrimenkul listesinde herhangi bir atölye veya dükkân yer almamaktadır. Erdebil ve Tebriz şehirlerindeki iki ev dışında Şeyh İbrahim'in mülkiyeti başlıca olarak kırsal kesimde bulunmaktaydı. Bu husus, adı geçen şeyhin ekonomik anlamda şehir işletmelerinden daha ziyade tarıma ilgi duyduğunu göstermektedir.

Şeyh İbrahim tamamen veya kısmen sahip bulunduğu dört köyü kızlarına vermişse de geriye kalan bütün emlakını oğullarına miras bırakmıştır. Safevî kaynaklarına bakılırsa Şeyh İbrahim'in altı oğlu vardı. *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'de bunların isimleri; Şeyh Ebû Said, Seyyid Ahmed, Şeyh Bâyezid, Hocacan Mirza (Şeyh Cemaleddin-i Sâni), Hâceki ve Şeyh Cüneyd şekilde sıralanmaktadır (Zahidi, 1343, s. 65-66). I. Şah Tahmasb zamanında *Safvetü's-Safâ*'ya eklemelerde bulunmuş Ebülfeth Hüseyinî ise Şeyh İbrahim'in oğullarını Sultan Cüneyd, Hoca Şeyh Ebû Said, Hoca Seyyid Ahmed, Hoca Şeyh Bâyezid, Seyyid Cemaleddin ve Seyyid Kemaleddin diye anmaktadır (Erdebili, 1373, s. 1239). Cüneyd'in isminin ilk başta yer alması ve Hâceki'nin unvan ve lakabının Seyyid Kemaleddin olarak yazılması dışında Ebülfeth Hüseyinî'nin listesi ile Şeyh Hüseyin Zâhidî'nin konuya ilişkin bilgileri arasında ciddi bir farklılık yoktur. I. Şah Tahmasb dönemi tarihçilerinden Hayati Tebrîzî'ye göre ise Şeyh İbrahim'in oğulları listesinde ilk sırada Sultan Cüneyd, ikinci sırada Şeyh Kutbeddin Ebû Said, üçüncü sırada Hocacan diye bilinen Şeyh Ziyâeddin ve altıncı sırada Hoca Celaleddin Mîrek yer almaktadır. Adı geçen müellif, dördüncü ve beşinci sıradaki oğulların isimlerini anmamıştır. Kendisinin sunduğu listedeki sıralamanın farklılık göstermesiyle beraber diğer kaynaklarda karşılaşmadığımız Hoca Celaleddin Mîrek ismine de sadece Hayati'nin eserinde rastlamaktayız (Tebrîzî, nr. 15776, vr. 72a).

1447 tarihli vesika, Şeyh İbrahim'in oğullarının isimlerinin netleştirilmesi açısından önemli bilgiler içermekte ve Şeyh Hüseyin Zâhidî'nin listesiyle örtüşmektedir. Aradaki tek farklılık, vesikada Şeyh Cüneyd'in isminin ilk başta yazılmasının ardından sırasıyla diğer oğulların isimlerinin aktarılmasıdır. Yukarıda

gördüğümüz üzere Ebülfeth Hüseyinî de aynı yöntemi uygulamıştır (Erdebîlî, 1373, s. 1239). Bu husus, Şeyh İbrahim'in, irşat seccadesini altı oğlundan en küçüğü olmasına rağmen liderliğe daha çok layık bulunduğu Şeyh Cüneyd'e bırakmasıyla ilgili olmalıdır. Şeyh Hüseyin Zâhidî'nin Şeyh İbrahim oğullarının isimlerini, aktarmış olduğu belgeden aldığı gözlemlenmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh İbrahim'in Ebû Yahya Muhammed adlı bir oğlunun daha olduğunu, onun babasıyla birlikte hacca gittiğini, ziyaretten geri dönerken Halep'te kalarak demircilikle uğraştığını belirtir. İbrahim'in bu oğlu, yıldız şeklinde demir çiviler hazırladığı için Kevâkibi lakabını almıştır. Onun soyundan gelenler Kevâkibizâdeler diye tanınmışlardır. Sonraları tasavvufa yönelen bu kişi 897/1491-92 yılında vefat etmiştir (Gölpınarlı, 1969, s. 234). Fakat ne Safevî kaynaklarında ne de 1447 tarihli vesikada Şeyh İbrahim'in bu isimde bir oğlunun varlığından söz edilir. Eğer gerçekten Şeyh İbrahim'in böyle bir oğlu olmuşsa, ismi miras belgesinde anılmadığına göre babasıyla ciddi bir şekilde tartışarak ondan ayrıldığı ve babası tarafından dışlandığı ihtimal dâhilindedir. Ebülfeth Hüseyinî'ye göre oğullarının yanı sıra Şeyh İbrahim'in birkaç kızı da vardı (Erdebîlî, 1373, s. 1239). 1447 tarihli vesika bu kızların sayısının altı olduğunu göstermektedir. Böylece incelediğimiz belgeden yola çıkılırsa şeyhin altısı erkek ve altısı kız olmak üzere toplamda on iki evladı bulunmaktaydı.

Şeyh İbrahim'in miras belgesinde kendisinin bu on iki evladı dışında mirasçısının olmadığına ve şeyhin emlakı üzerinde iddia öne sürecek herhangi bir kişinin haksız duruma düşeceğine özellikle vurgu yapılmaktadır. Dikkati çeken bir diğer husus, 24 köy, 3 bağ ve 2 ev üzerindeki mülkiyet haklarını toplu bir şekilde oğullarına, 4 köy üzerindeki haklarını ise kızlarının tamamına devreden şeyhin hangi evladına somut olarak hangi emlakın düşeceğini açıklamamasıdır. *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'ye bakılırsa bu, daha Şeyh Safi tarafından yapılmış uygulamanın aynısıdır:

Şerefli ömrünün sonunda [Şeyh Safiyeddin] Kâbe-i Muazzama'yı tavaf etmek istedi. 727 yılının mübarek Ramazan ayı (21.07-19.08.1327) tarihinde bütün emlakini zikri geçen dört oğluna (Şeyh Sadreddin, Şeyh Ebû Said, Şeyh Alâeddin ve Şeyh Şerefeddin) vakfederek dönemin kadılarının yazısıyla bir vesika kaleme aldırdı. Ayrıca bir diğer vesika daha kaleme aldırdı. Söz konusu vesikaya göre o, oğlu Hz. Şeyh Sadreddin'i kendi makamına halife ve naip olarak atıyor, emtia, emlak vs. gibi birikmiş olan her türlü nezirlerin şeri tevliyetini ona havale ediyor ve Allah kapısının muhtaçlarına sofrayı kurup onlara hizmet etmek yolunda imkânı yettiği kadarıyla çaba sarf etmesini buyuruyordu. Beytullahü'l-Haram'ın sevinçli seferinden döndükten

sonra 12 gün boyunca yatağa düştü (hasta olarak yattı) ve 735 yılının Muharremü'l-haram ayının 12'si (12.09.1334) Pazartesi gününün öğle vaktinde Hakk'ın rahmetine kavuştu. Şeyh'in vefatından iki yıllık bir müddet geçtikten sonra 737 yılının Zilhicce ayının son gününde (29.07.1337) Hz. Şeyh'in oğulları evlat olarak kendilerine verilmiş olan vakıf emlakini kendi aralarında paylaştılar ve bu konuda muteber bir vesika kaleme alarak kendi mübarek yazılarıyla onu onaylayıp süslediler. Kısa bir süre sonra [Şeyh Sadreddin'in] üç kardeşi de dünyadan göç etti ve onların hiçbir evladı kalmadı. Böylece [Şeyh Safiyeddin'in] bütün vakıfları ve kendisinin elde etmiş olduğu emlakın tamamı Hz. Şeyh Sadreddin'e – Allah onun sırrını kutsasın – intikal etti ve o, kendi muhterem babasının zâhiri ve bâtinî mirasçısı oldu (Zâhidî, nr. F-1202, s. 86-88; Zâhidî, nr. Xan-92, s. 45-46).

Yukarıdaki pasajdan anlaşılacağı üzere Şeyh Safi de vefatından önce iki vesika tertip ettirmişti. Bunların birine göre vakıf emlakinin sorumluluğunu dört oğluna bırakmış, diğerine göre ise kendinden sonra oğlu Şeyh Sadreddin'in tekkenin başına geçmesini sağlamıştı. Şeyh Safi'nin vefatının ardından düzenlenen üçüncü bir belgeye göre oğulları vakıf olarak topluca kendilerine intikal eden emlaki aralarında paylaşmışlardı. Şeyh İbrahim'in de vefatı arifesinde aynı yöntemden yararlandığı görülmektedir. Fakat büyük dedesinden farklı olarak o, emlakini vakıf hukukuyla değil, mülk statüsüyle evlatlarına devretmiştir.

Belgenin sonlarına doğru yer alan "Muhammed'e ve onun soyuna Allah'ın selamı olsun!" şeklindeki cümle, tarikatın Şii bir eğilim göstermesiyle bağlantılı değildir. Zira dönemin Hanefi mezhepli Sünni Türk muhitinde tertip edilmiş olan resmî belgelerde de aynı içerikli cümlelere rastlamaktayız (bk. Yakupoğlu ve Musalı, 2018, s. 120-127).

Şeyh Hüseyin Zâhidî, belgeyi düzenleyen ve onaylayan kişilerden sadece ikisinin ismini aktarmaktadır. Bunlardan biri, Şeyh İbrahim'in ağabeyi olan Şeyh Cafer b. Sultan Hoca Ali'dir. Ebülfeth Hüseyinî, Hoca Ali'nin üç oğlu ve bir kızı olduğunu belirtir ve oğullarının isimlerini Şeyh İbrahim, Seyyid Cafer ve Seyyid Abdurrahman diye sıralar (Erdebîlî, 1373, s. 1239). Şeyh Hüseyin Zâhidî ise Hoca Ali'nin sadece üç oğlu olduğundan söz eder, büyük oğlunu Şeyh Cafer, ortanca oğlunu Şeyh Abdurrahman ve küçük oğlunu da Şeyh İbrahim diye anar (Zâhidî, 1343, s. 49-50). Fakat Hayati Tebrîzî, Hoca Ali'nin oğullarının daha kapsamlı bir listesini sunar: Şeyh Nâsıreddin Abdurrahman, Şeyh Ferideddin Cafer, Şeyhşah İbrahim, Şeyh Nâsıreddin Fethullah, Şeyh Refieddin Ali ve Şeyh Şerefeddin Ali. Adı geçen tarihçiye göre Hoca

Ali'nin bu altı oğlunun yanı sıra dört kızı da vardı (Tebrîzî, nr. 15776, vr. 71b). Her hâlükârda gerek Hayati Tebrîzî'nin ve gerekse de Şeyh Hüseyin Zâhidî'nin anlatımına binaen Şeyh Cafer, yaş itibarıyla Şeyh İbrahim'den daha büyüktü ve onun ağabeyiydi. *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'de Şeyh Cafer'den övgüyle söz edilmektedir:

O (Şeyh Cafer), zâhirî ilimlerde kemal derecesine ulaşmıştı ve Safeviyye silsilesi şeyhlerinin hiçbirisi onun kadar fazilet ve bilgiye sahip değildi. Merhamet ve seyyidliğin sığınağı olan Hacı Kelb Han, Kasım Han, Bâkır Han, İbrahim Han, Süleyman Han, Murad Han ve Bayram Han onun evlatlarıdır ve onlara Şeyh-Caferî derler (Zâhidî, 1343, s. 50).

Şeyh Cafer, Erdebil Tekkesi adına diğer resmî vesikaların tertip edilmesinde de yer almıştır. Örnek olarak kendisinin, Zâhidîler ailesinin şeceresine ilişkin hazırladığı vesikayı gösterebiliriz (Zâhidî, 1343, s. 95-96). Yeğeni Şeyh Cüneyd'in Cihanşah tarafından Erdebil'den kovulmasının ardından, 1449 ve 1470 yılları arasında Şeyh Cafer'in Erdebil Tekkesi'nin başında bulunduğu bilinmektedir (Efendiyev, 2018, s. 69). Oğlu Kasım'ı Karakoyunlu Cihanşah'ın kızlarından biriyle evlendiren Şeyh Cafer, 1460'lı yıllarda Karakoyunlu – Akkoyunlu – Timurlu – Şirvanşahlar ekseninde gelişen siyasi olaylarda da aktif bir biçimde yer almıştır. Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar ile aralarındaki anlaşmazlık ve gerilimden dolayı bazı Safevî kaynaklarında eleştirilen Şeyh Cafer'in uzun bir ömür sürdüğü ve 1480'lerin ortalarında vefat ettiği bilinmektedir (Rumlu, 1389, s. 601, 603, 694, 699, 734, 859; Rahmetî, 1395, s. 406).

Muhammed Eşref Evhadî'ye gelince, kendi döneminin üst düzey din adamlarından ve kadılarında olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce, 1537-1544 yılları arasında Şeyh Safi Türbesi vakıflarının mütevelliği görevinde bulunmuş olan Muineddin Emîr Eşref Şerîfi Evhadî (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 75-76, nr. 313,314,315; Ghereghlou, 2017, s. 814), Muhammed Eşref Evhadî'nin soyundan gelmektedir.

3. BELGENİN KAPSADIĞI TARİHİ COĞRAFYANIN BELİRLENMESİ

Vesikada yer alan coğrafi adlar, bölgenin tarihî coğrafyası bağlamında dikkat çekmektedir. Araştırmalar sonucunda bu mevkilerin büyük çoğunluğunun konumunu ve ayrıca bu köylerin bazılarının Safevîlerin mülkiyetine hangi zamanlarda geçtiğini belirlemek mümkün olmuştur. Bu amaçla Safevî müritlerinden İbn Bezzâz Erdebilî tarafından Şeyh Safi'nin biyografisi üzerine kaleme alınmış olan *Safvetü's-Safâ*'ya (1358), Safevî devlet görevlisi ve şair Zeynelabidin Abdi Bey Nevîdî Şîrâzî tarafından Erdebil Türbesi'nde bulunan belgelere dayanılarak hazırlanmış olan *Sarihü'l-Mülk*'e (1567-1568), Osmanlı memurları tarafından düzenlenen *Erdebil*

Livasının Mufassal Defteri'ne (1728), Kaçarlar döneminde Erdebil müstevfisi olan ve Leşker-nüvis unvanını taşıyan Mirza Hasan Han Serrıştedâr'ın Şeyh Safi vakıflarını konu eden *Kitâbçe-i Sarhü'l-Mülk* isimli eserine (1890 civarı), İranlı bilim adamı İmadeddin Şeyhülhükemâi'nin yayınladığı Şeyh Safi Türbesi'ne dair arşiv belgeleri kataloğuna (2009), Azerbaycan'da ve İran'da neşredilmiş bulunan coğrafya lügatlerine bakılmıştır. Şeyh İbrahim'in miras listesinde yer alan coğrafi isimler, tarafımızca belgedeki sıraya riayet edilmek suretiyle incelenmiştir. Birtakım yerleşim yerlerinin isimlerinin okunuşu ve bazı köyler ile şehir merkezleri arasındaki mesafeler açısından Google Earth uygulaması farklı bilgiler vermişse de biz, İran Genelkurmay Başkanlığı tarafından neşredilmiş olan *İran'ın Coğrafi Lügati*'ndeki transkripsiyon şekillerini ve rakamları esas olarak aldık.

Miras listesinde ilk olarak ismi zikredilen Şemâsbî, Erdebil şehir merkezinin 7 km güneyinde (güneybatısında) bulunan bir köydür (Rezmârâ vd., 1330, s. 290). Kaynaklarda Şemâsfî ve Şemâsî olarak da anılan bu köyün daha 762 yılının Rebîülevvel ayından (09.01-07.02.1361) itibaren Şeyh Sadreddin'e mahsus olduğu anlaşılmaktadır (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 148, nr. 597). Muhtemelen Şeyh Sadreddin'den oğlu Hoca Ali'ye intikal eden bu köy, Şeyh İbrahim'e babasından miras kalmıştır. Ele aldığımız belge, 1447 yılı itibarıyla etrafındaki mezralarla birlikte Şemâsbî'nin tamamının Şeyh İbrahim'e mahsus olduğunu göstermektedir. Şeyhin Şemâsbî'de bir bağ sahibi olduğunu da yine bahse konu miras listesinden öğreniyoruz. 1494 yılında bu köyün civarında Safevî tarihi açısından çok mühim bir hadise gerçekleşecek, Şeyh Haydar'ın oğlu Sultan Ali, Şemâsbî civarında Akkoyunlu ordusuna karşı giriştiği mücadelede öldürülecektir (Efendiye, 2018, s. 70-71).

Kürdedih, Erdebil şehrinin 24 km güneybatısında bulunan bir köydür (Rezmârâ vd., 1330, s. 414). Söz konusu köy, 734 yılının Receb ayında (08.03-06.04.1334) Şemseddin Muhammed Şîrzâd isimli şahsa mahsustu (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 116, nr. 454). Çevirdiğimiz belgeden anlaşıldığı kadarıyla Şeyh İbrahim döneminin sonuna gelindiğinde burası artık tamamen Safevî şeyhinin mülkiyetindeydi.

Ninikerân köyü günümüzde Nenekerân diye bilinmekte ve Erdebil şehrinin 20 km kuzeydoğusunda yer almaktadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 530). Ele aldığımız belgeye göre Ninikerân, etrafındaki mezralarla beraber bütünüyle Şeyh İbrahim'in mülküydü.

Şöhreverdi, Erdebil şehrinin 12 km kuzeyinde (kuzeybatısında) bulunmakta olup, günümüzde Şöhrever veya Şehriver diye bilinmektedir (Rezmârâ vd., 1330, s. 307). Miladi 730 yılında Arap komutan Cerrah b. Abdullah'ın Hazarlara karşı yenik

düşerek öldürüldüğü savaş Erdebil'in Şehreverân köyü civarında vuku bulmuştur (Khleifat, 1973, s. 270). Belli ki İslâmiyet'in erken döneminde Arap kaynaklarında anılan Şehreverân köyünün ismi zamanla Şehrever/ Şöhrever/ Şöhreveri/ Şöhreverdi şeklini almıştır. Böylece adı geçen köy, Erdebil'in çok eski köylerinden biridir. *Safvetü's-Safâ*'da söz konusu köyün ismi Şehrâveri diye anılmakta ve İlhanlı devlet adamlarından Ahtacı Turgay'ın torunu Mirek'in bu köye gömüldüğü bilgisi aktarılmaktadır (Erdebili, 1373, s. 398). XIV. yüzyılda Erdebil'in kuzey ve kuzeybatısında bulunan yöre, Şöhrever köyünün ismiyle Han-Şehrâveri veya Han-Şehrâvî diye isimlendirilmekteydi (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 26, 65-66, 146, nr. 108, 271, 589). Bu durum, Şöhrever köyünün mühim ve meşhur bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. 1447 tarihli vesikaya göre burasının tamamen Şeyh İbrahim'e mahsus olduğu görülmektedir. Bahse konu köyün daha sonraları, muhtemelen Safevî saltanatı döneminde Şeyh Safi Türbesi vakıfları listesine girdiğine tanık oluyoruz. Şöyle ki 1146/1733-1734 tarihine ait bir icarenamede Şeyh Safi Türbesi vakıflarına ait olan Şöhreveri köyünün yıllık olarak 37 harvâr tahıl karşılığında Abdülvehhab Safevî isimli bir şahsa kiraya verildiği anlatılmaktadır (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 103, nr. 415/11).

Verâzcird köyü günümüzde mevcut değilse de Celayirli dönemine ait belgelerde Verâcird veya Verârcird diye anılmaktadır. 17 Zilkade 761 (29 Eylül 1360) tarihine ve 766 yılının Cemâziyelevvel ayına (24.01-22.02.1365) ait fermanlar bu köyün Celayirli hanedanı tarafından Şeyh Sadreddin'e vakfedildiğini göstermektedir (Şayh al-Hukamâi – Watabe – Matsui, 2017, s. 75-76; Şîrâzî, 1390, s. 212). Özellikle de Celayirli şehzadesi Şeyh Ali'nin 766/1365 tarihli fermanında Verâcird köyünün isminin Erdebil'e bağlı Bârûk ve Dârâbâd köyleri ile birlikte zikredilmesi dikkate şâyândır (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 121, nr. 482). Bilindiği üzere Bârûk ve Dârâbâd köyleri Erdebil şehrinin batısında bulunan yerleşim yerleridir. Erdebil şehir merkezi ile Bârûk arasındaki mesafe 10 km iken şehir merkezinden Dârâbâd'a kadar 18 km mesafe bulunmaktadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 73, 210). Verâcird'in isminin bu iki köy ile birlikte anılması, onun da Erdebil'den batıda bulunduğu ihtimalini gündeme getirmektedir. *Erdebil Livasının Mufassal Defteri*'ne göre XVIII. yüzyılın birinci yarısında Erdebil nahiyesinde Verekkzgerd adlı köyün var olduğu bilinmekteydi (Arıklı, 2004, s. 124, 207). Verekkzgerd adının Verâzcird'den bozma olduğuna şüphe yoktur. Belli ki Celayirliler tarafından Şeyh Sadreddin'e vakfedilmiş olan Verâzcird daha sonraları Şeyh Safi Türbesi vakıfları listesine alınmamış, sırasıyla Hoca Ali'nin ve Şeyh İbrahim'in özel mülkiyetine geçmiştir. Ele aldığımız belge, 1447 yılında Verâzcird'in tamamıyla Şeyh İbrahim'e mahsus olduğunu ortaya koymaktadır.

İsfenc köyüne gelince, *Safvetü's-Safâ*'ya baktığımızda bu köyün Tebriz'den Erdebil'e giden yol üzerinde bulunduğunu görmekteyiz. Adı geçen kaynakta İsfenc köyünün isminin yer aldığı hikâye şu şekildedir:

Şeyh [Safi] – Allah onun sırrını kutsasın – Tebriz'de Reşidiyye Hangâhı'na indi. Geri dönüş vakti geldiğinde Vezir Gıyaseddin Muhammed Reşîdî, şeyh ve ashabına hediye edilmek üzere 70 adet hilat ayırdı. Bu durum şeyhe – Allah onun sırrını kutsasın – belli olduğunda, aniden yerinden kalktı ve dışarı çıktı. Hiçbir kimsenin herhangi bir söz söylemeye kudreti yetmedi. İsfenc köyüne ulaştıklarında, cemaat kendisini vezirin davet ettiğini ve hilat vermek istediğini söyledi. Şeyh ise; Benim himmetim böyle şeylere iltifat göstermez ve ben, halktan tamahımı kestiğim için halkın nezdinde aziz olarak görülmekteyim, dedi (Erdebîlî, 1373, s. 941).

Bu pasajdan anlaşılacağı üzere Şeyh Safî, ömrünün sonlarında, Reşideddin Fazlullah Hemedânî'nin oğlu Gıyaseddin Muhammed'in İlhanlı veziri olduğu dönemde, 1327-1334 yılları arasında Erdebil'e dönmek üzere Tebriz'i terk ettiğinde İsfenc köyüne ulaşmıştı. Yine aynı hikâyeye bakılırsa Erdebil'e giden yol üzerinde bulunan İsfenc köyünün Tebriz'in yakın civarında yer alması gerekmektedir. *Safvetü's-Safâ*'yı yayına hazırlamış olan Gulâm Rıza Tabâtabâi Mecd, bu esere yazdığı açıklamalarda İsfenc köyünün şimdiki Basmenc (Basmınc) kasabası olabileceğini kuvvetle muhtemel bulmaktadır (Erdebîlî, 1373, s. 1288). Bu kasaba, Tebriz şehir merkezinin 3 fersah güneydoğusunda, Erdebil'e giden yolun üzerinde yer almaktadır (Saferî, 1370-1371, c. III, s. 109). Ancak kaynaklar Tebriz civarındaki İsfenc köyü dışında Germrûd vilayetinde de İsfenc adlı bir mezranın var olduğunu göstermektedirler. 787 yılı Ramazan ayında (06.10-04.11.1385) kaleme alınmış olan bir mübâyaanameye göre Şeyh Sadreddin, Germrûd (Miyane) vilayetindeki İsfenc mezrasını ve Savmia köyünün yarısını iki bin kepekî dinar karşılığında Emîr İskender b. Emîr Şeyh Câgîr b. Emîr Gazan b. Emîr Zülkarneyn'den satın almıştı. Yine aynı kaynağa göre İsfenc mezrası, Bervânân nahiyesinde, Savmia köyü civarında yer almaktaydı (Şîrâzî, 1390, s. 271). Günümüzde Miyane şehristanının Türkmençay ilçesinin Bervânân kırsal kesiminde, Türkmençay kasabasının 12 km doğusunda Savmia köyü bulunmaktadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 319). Safevî şeyhlerinin mülkiyetinde olan İsfenc mezrasının de bu yörede bulunduğu kanaatindeyiz.

Serâcerân köyünün izlerini ise İran'ın Doğu Azerbaycan eyaletinin Keleyber yöresinde aramak gerektiğine inanıyoruz. Zira tarihî Karadağ vilayetinin önemli yerleşim yerlerinden olan Keleyber şehrinin 37,5 km kuzeydoğusunda Serâcer, yine

aynı şehrin 28,5 km güneybatısında Serâcerlü isimli köyler bulunmaktadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 264). 1447 yılı itibarıyla Serâcerân'ın üçte bir kısmı Şeyh İbrahim'e mahsustu.

Severak, İran'ın Doğu Azerbaycan eyaletinin Kâğızkonan ilçesinde, bu ilçenin idari merkezi olan Akkent'in 27,5 km kuzeyinde bulunan bir köydür (Rezmârâ vd., 1330, s. 280). *Safvetü's-Safâ*'ya göre XIV. yüzyılın birinci yarısında Germrûd vilayetine bağlı bulunan bu köy, Sultaniyye'den Erdebil'e gelen güzergâhta, Kızılözen (Sefidrûd) ırmağı üzerindeki ünlü Perdeliz Köprüsü civarında yer almakta olup, mühim stratejik konuma sahipti. Şeyh Safi'nin de bazen ziyaret ettiği bu köyde kendisinin Pire Mahmud b. Sultanşah Severakî, Hûreşîr, Ahi Ebû Bekr Severakî ve onun oğlu Necib gibi müritleri yaşamaktaydı. Irmak kenarında bulunduğu için Severak'ta balıkçılık da gelişmişti (Erdebilî, 1373, s. 351, 823, 902). Şeyh Safi vakıflarına ilişkin XIV. yüzyıl belgelerinde anılmayan bu köyün yarısı 1447 yılı itibarıyla Şeyh İbrahim'in mülkiyetindeydi.

Herevenâbâd, muhtemelen günümüzdeki Herevân köyü olup, Serâb şehrinin 8 km güneyinde (güneydoğusunda) bulunmaktadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 547). Çevirdiğimiz vesikaya göre bu köyün yarısı Şeyh İbrahim'e mahsustu.

Hayrâbâd, günümüzde Kâğızkonân ilçesine bağlı bulunan, Akkent'in 8 km güneyinde yer alan bir köydür (Rezmârâ vd., 1330, s. 203). Öte yandan 1728 tarihli *Erdebil Livası Mufassal Defteri*'ne göre o yıllarda Erdebil nahiyesinde de bir Hayrâbâd köyü mevcut idi ve söz konusu köy aynı zamanda Hayrâl diye meşhurdu (Arıklı, 2004, s. 124,200). Günümüzde Hayrâl, Erdebil şehrinin mahallelerinden biridir. Belli ki Erdebil civarında bulunan tarihî Hayrâbâd/Hayrâl köyü, şehrin büyümesi sonucunda zamanla onun sınırları içinde kalmış ve mahalleye dönüşmüştür. Daha XX. yüzyıl başlarında Erdebil şehrinde Hayrâbâd mahallesi vardı (Saferî, 1370-1371, c. II, s. 365). Monika Gronke'nin araştırmalarına binaen Hayrâbâd, Erdebil'in kuzeyinde, Bînân ve Kelhûrân köyleri ile şehir arasında bulunmaktaydı (Gronke, 1993, s. 192-194). Hayrâbâd'daki bazı arazileri daha 1366, 1367 ve 1381 tarihlerinde Şeyh Sadreddin satın almıştır (Şîrâzî, 1390, s. 192-193). 1447 yılında bu köy artık tamamen Şeyh İbrahim'in mülkiyetindeydi. Şeyh Hüseyin Zâhidî'nin verdiği bilgiye göre Hayrâbâd, Safevî saltanatı döneminde Şeyh İbrahim'in soyundan gelen Mirzahan Bey b. Han Cemal Mirza b. Hoca Hasan Bey b. Hocacan Mirza b. Şeyh İbrahim'in Mirzade Hanım ve Ruhperver Hanım isminde iki kızına mahsustu. Onlardan biri Muhammed Ali Bey Safevî'nin, diğeri de Şeyhülislam Kadı Zeynelabidin'in eşiydi (Zâhidî, 1343, s. 66). Daha sonraları Hayrâbâd'ın bir kısmı

Karamanlı bir bey ailesinin mülkiyetine geçmişse de sonunda Erdebil Türbesi'nin vakıf emlakine dönüşmüştü. Bu süreci izlememize yardımcı olacak bazı belgeler günümüze ulaşmışlardır. Örneğin 1039 yılının Muharrem ayında (21.08-19.09.1629) Şeyh Safi Türbesi vakıflarının mütevellisi Şeyh Şerif Zâhidî, bu köyün bir kısmını Halil Bey Karamanlı'nın oğlu İrec Han'dan satın almıştı (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 84, 157-158, nr. 351, 635). 1032 yılının Safer/1622 yılının Aralık ayına ait bir kabâle ise Hayrâbâd'ın altıda bir kısmının, yine aynı köydeki bir bağın ve bir evin merhum Çelebi Bey'in oğlu Hasan Han tarafından müteveli Şeyh Şerife satıldığını göstermektedir (Leşker-nüvis, nr. 17228/208393, s. 33).

Rüyindizak köyü, Erdebil şehir merkezinin 10 km kuzeybatısında bulunmaktadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 241). Bu köyünün ismine daha 576/1180 ve 599/1203 tarihli teyitnamelerde rastlamakta ve Şerefşah b. Zafer b. Mesud'un bu köyde bazı arazilere sahip olduğunu görmekteyiz. 700/1300-1301 yılında ise bahse konu emlak, Celaledin Abdülkerim b. Şerefeddin Mahmud Şehâbî tarafından Erdebil Ulu Cami ile Rüyindizak Köyü Camii'ne vakfedilmiştir (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 3-4, nr. 4). 722 yılının Receb ayında (16.07-14.08.1322) Rüyindizak köyü, Bedreddin Bedel b. Hoca b. Küçük tarafından Kutlug Kaya b. Pire İsa'dan satın alınmıştır (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 20, nr. 79). 756 yılının Şevval ayında (09.10-06.11.1355) ise Rüyindizak köyündeki bazı araziler adı geçen Bedreddin Bedel'in torunu olan Hoca Celaledin Şah b. Hoca Gıyaseddin b. Bedel Bârûkî tarafından Mir Ivaz b. Muhammed b. Yusuf Belbânî'ye satılmıştır (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 146, nr. 589). Yine aynı tarihlerde, 756 yılının Şevval ayının 21'inde (29.10.1355) Şeyh Safi'nin oğlu Alâeddin Mansur, Rüyindizak'ın yarısından fazlasını Bedreddin Bedel'in adı geçen torunundan 1300 dinar karşılığında satın almıştır (Şîrâzî, 1390, s. 182). 1447 tarihine gelindiğinde, Rüyindizak'ın Şeyh İbrahim'e ait olduğunu tespit ediyoruz. Söz konusu köyün sonraki durumunu incelediğimizde, *Sarîhü'l-Mülk*'ün tertip edildiği 975/1567-1568 yıllarında köyün büyük çoğunluğunun Şeyh Safi Türbesi'nin vakfı olduğunu görüyoruz. Bunun yanı sıra Rüyindizak'taki bir su barajının Erdebil Ulu Cami'ye, köyün 1 tasûcunun (1/24 kısmının) Rüyindizak Camii'ne vakfedilmiş olduğunu, bunların yanı sıra bir su barajının daha vakıf emlak dışında kaldığını görmekteyiz (Şîrâzî, 1390, s. 182). Böylece XVI. yüzyılda söz konusu köyün büyük bir bölümü Şeyh Safi Türbesi'ne mahsus olsa da burada XIV. yüzyılın başlarından itibaren Erdebil Ulu Cami ile Rüyindizak Köyü Camii'ne bağışlanmış olan vakıf emlakın kendi statüsünü sürdürdüğüne tanık oluyoruz. 1447 tarihli vesikada açıklanmamışsa da buradan yola çıkmak suretiyle Şeyh İbrahim'in bu

köyün tamamına değil de büyük çoğunluğuna sahip bulunduğunu ve yine aynı tarihlerde köyde zikri geçen iki camiye ait vakıfların da var olduğunu düşünebiliriz.

Tavah, günümüzde Tavak diye bilinmekte olup, Miyane şehrinin 32 km güneybatısında yer alan bir köydür (Rezmârâ vd., 1330, s. 324). Araştırdığımız vesikaya göre bu köyün yarısı Şeyh İbrahim'e mahsustu.

İbrahimâbâd, eskiden Erdebil'in güneyinde bulunan bir köy iken şimdi şehrin bir mahallesine dönüşmüştür (Saferî, 1370-1371, c. I, s. 258, 261, 283, 491). *Sarihü'l-Mülk*'e göre bu köy, 794/1391-1392 tarihinde Şeyh Sadreddin'in oğlu Şeyh Şehabeddin tarafından Erdebil Tekkesi'ne vakfedilmiştir (Şirâzî, 1390, s. 164; Leşker-nüvis, nr. 17228/208393, s. 53). 1447 tarihli vesikadan anlaşıldığı kadarıyla İbrahimâbâd köyünün daha sonra vakıf statüsünü kaybederek tamamen Şeyh İbrahim'in özel mülkiyeti haline geldiği ihtimali ortaya çıkmaktadır. Fakat *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*'de Şeyh Safi Türbesi vakıflarının XVII. yüzyılın başlarındaki durumundan söz edilirken Eski İbrahimâbâd (İbrahimâbâd-ı kadim) diye isimlendirilen bu köyün yanı sıra bir de Alaruk'un İbrahimâbâd mezrasından söz edilmektedir (Zâhidî, 1343, s. 113). Günümüzde Alaruk isimli bir köy mevcut değilse de Ortaçağ'da Alaruk köyü, Erdebil etrafındaki en meşhur yerleşim yerlerinden biri olup, şehrin güneydoğusunda yer almaktaydı (Gronke, 1993, s. 320). *Safvetü's-Safâ*'ya bakılırsa Alaruk, Kergân köyü civarında bulunmaktaydı (Erdebilî, 1373, s. 392). Günümüzde Erdebil'in güneydoğusunda, Kergân'ın yaklaşık 6 km kuzeybatısında Arallu köyü vardır. İsim benzerliğinden yola çıkılarak Arallu'nun tarihî Alaruk köyü olduğu tahmin edilebilir. Böylece şehrin güneyinde ve güneydoğusunda İbrahimâbâd adlı iki mevkiin var olduğunu görüyoruz. Bu durumda Şeyh Şehabeddin'in vakfettiği İbrahimâbâd ile Şeyh İbrahim'e mahsus olan İbrahimâbâd'ın farklı yerler olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. XVII. yüzyılın başlarında her iki İbrahimâbâd, Şeyh Safi Türbesi'nin vakıflarındandı. Alaruk'un İbrahimâbâd mezrası harap halde iken mütevellî Şeyh Abdal Bey Zâhidî orayı eskisi gibi mamur kılmış ve aynı yıl oranın hâsılatından gelir olarak 100 çâreke miktarında tahıl elde edilmişti. Yine aynı dönemde Eski İbrahimâbâd köyü su yetmezliğinden dolayı sıkıntı çekmekte iken adı geçen mütevellî söz konusu köyde yeraltı suları yüzeye çıkarmak için kanal (*kârîz/kehriz*) açtırarak suyun gelmesini sağlamış ve bu köy yeniden canlılık kazanmıştı (Zâhidî, 1343, s. 113).

İrdmisi, günümüzde İrdmüsi diye bilinmektedir ve Erdebil şehrinin 15 km batısında bulunan bir köydür (Rezmârâ vd., 1330, s. 64). Bu köyün ismi, *Safvetü's-Safâ*'da İrdimisîn diye geçmektedir. Bedreddin İrdmisîni'den aktarılan bir rivayete göre bir keresinde Erdebil'in Enderâb köyünün halkı İrdmisîn köyüyle aralarında yaşanan arazi tartışmasının çözülmesi için Şeyh Safi'ye başvurmuş, meseleyi inceleyen şeyh, Enderâblıları haklı çıkararak İrdmisîn ahalisine nasihatlerde bulunmuştu. Fakat İrdmisîn köyünün ileri gelenlerinden olan Reis Sahi adlı birisi şeyhe itiraz etmiş, ancak şeyhin bedduası üzerine bir süre sonra cüzam hastalığına yakalanarak ölmüştü (Erdebîli, 1373, s. 376-377). Yine aynı eserden anlaşıldığı kadarıyla İrdmisîn, Erdebil'den Serâb'a giden yol üzerinde bulunmaktaydı. Şöyle ki bir kış vakti Şeyh Safi'yi ziyarete gelmiş bulunan Zeyneddin ve Şerefeddin isimli Serâblı seyyidler kendi memleketlerine dönerken şiddetli kar yağması yüzünden dört gün boyunca İrdmisîn köyünde beklemek zorunda kalmışlardı (Erdebîli, 1373, s. 750). İncelediğimiz vesikaya göre 1447 yılında İrdmisi köyünün tamamı Şeyh İbrahim'in mülküydü.

Dârâbâd köyü günümüzde Derâbâd veya Dorâbâd diye bilinmekte olup, Erdebil'in 18 km batısında bulunmaktadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 210). Celayirli Şeyh Üveys'in ve onun oğlu Şeyh Ali'nin 761/1360 ve 766/1365 tarihli fermanlarına binaen söz konusu köy Şeyh Sadreddin'e vakfedilmişti (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 120-121, nr. 478, 482; Şîrâzî, 1390, s. 181). Sonraları Şeyh Sadreddin'den oğlu Hoca Ali'ye geçen Dârâbâd, ondan da miras olarak oğlu Şeyh İbrahim'e intikal etmiş ve bu vesile ile söz konusu köyün ismi 1447 tarihli miras listesinde yer almıştır. Şeyh İbrahim de babası ve dedesi gibi köyün tamamına sahipti. XVII. yüzyılda, Şeyh Şerif Bey Zâhidî'nin mütevellî olduğu dönemde Dârâbâd'ın tamamına yakını Şeyh Safi Türbesi vakıflarına katılmıştı. 1024 yılının Zilkade ayında (22.11-21.12.1615) merhum Üstad İbrahim Erdebîli'nin oğlu Hacı Mikail, 1035 yılının Rebülâhir/1626 yılının Ocak ayında merhum Şahverdi Ağa'nın oğlu Hasan Bey Attâr ve yine 1035 yılının Ramazan ayında (27.05-25.06.1626) Timur Han Safevî'nin oğlu Halife Hasan Han, Savalan Dağı eteklerinde bulunan Dârâbâd köyündeki hisselerini Şeyh Safi Türbesi'ne satmışlardı (Leşker-nüvis, nr. 17228/208393, s. 33-34).

Derekere köyünün konumu tam olarak belli değildir. Fakat günümüzde Erdebil'in kuzeyinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Lenkeran-Astara İktisadi Bölgesi'nde, Yardımlı ilçe merkezi civarında, Peşteser sıradağlarının eteğinde Derkevar (Derigevar) adlı bir mevki bulunmaktadır. XIX. yüzyıl kaynaklarında Deriki olarak rastlanan bu köyün ismi, yerel halk tarafından Dereyevo diye telaffuz

edilmekte olup, resmî kayıtlara Deryavar şeklinde geçirilmiştir (Mirzəyev, 1993, s. 57; Əliyeva vd., 2007, c. I, s. 161). 1447 tarihli vesikaya göre köyün tamamı Şeyh İbrahim'in mülkiyetindeydi.

Rüdekerân diye geçen yerin, Meşkin tümenine bağlı Rükêrân köyü olduğu kanaatindeyiz. Rükêrân'ın ismi XIV. yüzyıl belgelerinde karşımıza çıkmaktadır. 713 yılının Cemâziyelâhir ayında (23.09-21.10.1313) düzenlenmiş olan bir belge, adı geçen köydeki Gâvküşân bağının Mesud b. Hüseyin Leşkerî tarafından Emîr Bedreddin Ahmed Mevdûd'a satıldığını göstermektedir (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 17, nr. 66). 734 yılının Muharrem ayında (12.09-11.10.1333) Rükêrân köyündeki bir bağın mülkiyeti üzerine yaşanan tartışma konusunda verilmiş olan bir kadı hükmü ise ilgili emlakın İlyas b. Bayram'dan alınarak Emîr Ali Mehâvetî'ye verilmesini emretmektedir (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 25, nr. 100). 770 yılının Zilkade ayına (07.06-06.07.1369) ait bir ferman, Rükêrân köyünün Emineddin Mercan'a mahsus olduğunu gösterirken, 778 yılının Cemâziyelâhir ayına (16.10-13.11.1376) ait bir ikrarnamede köyün artık Şeyh Sadreddin'in mülkü olduğu anlatılmaktadır (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 122, 149, nr. 484, 603; Şîrâzî, 1390, s. 233). 1447 tarihli vesikaya göre Rükêrân'ın üçte biri Şeyh İbrahim'e mahsustu. Böylece bahse konu mevkideki bu araziler, bir mülk olarak Şeyh Sadreddin'den Hoca Ali'ye ve ondan da Şeyh İbrahim'e intikal etmiştir. 1074 yılının Zilkade ayına (26.05-24.06.1664) ait bir belgeye bakılırsa Safevî döneminde Rükêrân köyünün Şeyh Safi vakıfları listesinde olduğu anlaşılmaktadır (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 108, nr. 418/3). Günümüzde Meşkin şehristanına bağlı Rükêrân, Rükêrân veya benzeri bir isimle anılan herhangi bir köye rastlayamıyoruz. Belli ki adı geçen köy zamanla yok olmuştur.

Dereser köyünün yerini belirlememiz maalesef mümkün olmadı. 1447 tarihli vesika bu köyün tamamının Şeyh İbrahim'e ait olduğuna işaret etmektedir.

Esfâmerzî-i Dilmerak; Dilmerak'ın Esfâmerzî köyü, Dilmerak'a bağlı Esfâmerzî köyü veya Dilmerak yöresindeki Esfâmerzî köyü anlamına gelmektedir. Burada anılan Esfâmerzî'nin, Erdebil'in 27 km batısında bulunan Esbmerz köyü olması ihtimali yüksektir (Rezmârâ vd., 1330, s. 18). 618 yılının Zilkade ayına (17.12.1221-15.01.1222) ait bir musâlahanamede ismi geçen Erdebil'in Esfâmûzî köyü, Esfâmerzî adının eski şekli olabilir (Şeyhülhükemâi, 1387, s. 88, nr. 376). 1728 tarihli *Erdebil Livası Mufassal Defteri*'nde ise bu köyün ismi Esbmerze diye geçer (Arıklı, 2004, s. 207). Muhtemelen Esfâmerzî köyünün bulunduğu yöre XV. yüzyılda Dilmerak diye isimlendirilmekteydi. Çevirdiğimiz vesikada Şeyh İbrahim'in Esfâmerzî'ye sahip olma

oranı belirtilmediğine göre şeyhin bu köyün tamamına sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kergânerûd, muhtemelen Erdebil şehir merkezinin 18 km güneydoğusunda bulunan Kergen/Kergân köyüdür (Rezmârâ vd., 1330, s. 415). *Safvetü's-Safâ*'da görüldüğü üzere Şeyh Safi zamanında Erdebil'in güneydoğusunda bulunan Kergân ve Alaruk köyleri arasında kan davası varmış. Alaruklular bu davaya son vermek için şeyhin arabulucu olmasını istemişlerdir. Şeyh Safi, Kergân'ın köy reisi olan Mahmud'a uyarıda bulunmuşsa da faydası olmamış, bu yüzden şeyh, adı geçen köy reisini beddua etmiş ve rivayete göre bir yıl tamam olmadan Reis Mahmud vefat etmişti (Erdebîlî, 1373, s. 392). Şeyh Sadreddin'in zamanında, 745/1344-1345 tarihinde Kergân köyü civarında Melik Eşref Çobani'nin emirlerinden olan Nevruz ile asi Ahi Şah Melik arasında savaş vuku bulmuş, yenilgiye uğrayan Ahi Şah Melik, Tül köyünün ağası Yakub'a sığınmıştı (Erdebîlî, 1373, s. 1000). 1494 yılında Erdebil'i terk etmek zorunda kalan ve Akkoyunluların takibinden kaçan müstakbel Safevî şahı İsmail, taraftarlarından 80 kişiyle beraber Kergân köyüne gelmiş ve üç gün boyunca Hatip Ferruhzâd Kergâni'nin evinde kaldıktan sonra Gilan'a doğru yola çıkmıştı (Rumlu, 1389, c. II, s. 905). Erdebil'in 9 km kuzeybatısında Kergân/Kercân isimli bir köy daha mevcut olsa da kaynaklarda Alaruk köyüne komşuluğuna ve Gilan yolu üzerinde bulunduğu işaret edilmesi, gerek *Safvetü's-Safâ*'da ve gerekse de Safevî dönemi kaynaklarında ismi geçen Kergân köyünün Erdebil'in güneydoğusunda yer alan Kergen/Kergân köyü olduğunu göstermektedir. 1447 yılına ait vesikaya göre bu köyün tamamı Şeyh İbrahim'in mülkiyetindeydi.

Eymenâbâd köyünün yerini net olarak belirleyemiyoruz. Ancak *Safvetü's-Safâ*'ya bakılırsa Eymenâbâd, Muğan'da bir köydü. Şöyle ki 736/1335-1336 tarihinde Pire Zekerriyya adlı bir haffâf (ayakkabı, terlik vs. gibi dericilik ürünleri yapıp satan zanaatkâr) Erdebil'den Mahmudâbâd'a dönerken Muğan'daki Eymenâbâd'a uğramıştı (Erdebîlî, 1373, s. 1015). Bilindiği üzere Mahmudâbâd, Mahmud Gazan Han (1295-1304) tarafından Güştasfi vilayetinde, Kura ırmağı deltasında inşa edilmiş olan tarihî bir şehirdi (Piriyev, 2003, s. 242). Kaynaklardan belli olduğu üzere XIII. yüzyılın sonlarında ve XIV. yüzyılın başlarında Mahmudâbâd'dan Erdebil'e giden yol, Muğan ovasındaki Bilesuvar yöresinden geçmekteydi (Erdebîlî, 1373, s. 243,1265; Zâhidî, 1343, s. 87). Bugün Eymenâbâd diye bir köy mevcut değilse de Azerbaycan'ın Bilesuvar ilçesinde, Muğan ovasında Amankend isimli köyün var olduğunu biliyoruz (Əliyeva vd., 2007, c. I, s. 39). Amankend, Bilesuvar ilçe merkezinin 11 km güneyinde bulunmaktadır. Tarihî Mahmudâbâd şehri ile Erdebil arasındaki güzergâhta yer

aldığına ve isim benzerliğine bakılırsa Eymenâbâd köyününün bugünkü Amankend olduğu düşünülebilir. Belki de Eymenâbâd ismi zaman içinde değişim geçirerek Amankend şekline dönüşmüştür. 1447 tarihli vesika Şeyh İbrahim'in Eymenâbâd'a tamamen sahip olduğunu göstermektedir.

Tük-dih-i Dûreser; Dûreser yöresindeki Tük-dih (Tük köyü) anlamını taşımaktadır. Dûreser'in neresi olduğu bilinmemektedir. Tük-dih'in konumunun belirlenmesi de kolay değildir. Eğer Tük-dih yazımının bir hata olduğunu ve aslında Türk-dih diye yazılması gerektiğini düşünürsek, bunun Germrûd'a (Miyane'ye) bağlı Türk-dih (Türk köyü) olabileceği ihtimali ortaya çıkar (Rezmârâ vd., 1330, s. 129). Şimdi kasabaya dönüşmüş olan Türk-dih'in ismi *Safvetü's-Safâ*'da da birkaç kez geçer (Erdebîlî, 1373, s. 699, 773, 854, 967). Öte yandan *Erdebil Livasının Mufassal Defteri*'ne göre 1728 yılında Serâb kasabası civarında Tücede-i Yol (?) isimli terk edilmiş bir köy bulunmaktaydı (Arıklı, 2004, s. 524). Erhan Arıklı'nın Tücede olarak okuduğu ismin aslında Tüc-dih olduğu şüphe götürmemektedir. Tük-dih kelimesini Tüg-dih olarak okursak, bununla Tüc-dih'in aynı yer adı olduğunu görürüz. Zira coğrafi isimlerin Arap alfabesiyle yazılışı sırasında "gef" harfi yerine bazen "cim" harfinin kullanılması yaygın bir gelenektir. Fakat günümüzde Erdebil'in kuzeyinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Lenkeran ilçesinde Tükevile ve Masallı ilçesinde Tükle adlı köyler bulunmaktadır. Tük, yerel Talışların dilinde piriñç tarlası anlamına gelmektedir. Böylece bahsi geçen coğrafi isimler, piriñç ekilen yer, piriñç tarlasının bulunduğu yer mânâsını ifade etmektedirler (Əliyeva, 2007, c. II, s. 250; Mirzəyev, 1993, s. 50). Tük/Tük kelimesinin Talışça anlamlandırılmasından ve Lenkeran, Masallı gibi ilçelerde hâlâ bu sözcükle ilgili yer adlarının var olduğundan yola çıkarak Tük-dih-i Dûreser'in de bu yörelerde bulunması gerektiği sonucuna ulaşıyoruz. Vesikaya binaen bu köyün tamamı Şeyh İbrahim'e mahsustu.

Hâvelüken, tarihî Elivân vilayeti topraklarında, günümüzde Erdebil eyaletinin Germî şehristanına bağlı olan, Tazekend-i Üngüt'ten 26 km batıda bulunan Habellü köyü olabilir (Rezmârâ vd., 1330, s. 172). Muhtemelen ilk başlarda Hâvelüken/Hâvellükent diye isimlendirilen köyün adı, zamanla değişime uğrayarak ve sonundaki kent kelimesi ortadan kaldırılarak Habellü şeklini almıştır. Vesikada bu köyün yarısının Şeyh İbrahim'e ait olduğu bilgisi verilmektedir.

Belgede ismi geçen ve tamamına Şeyh İbrahim'in sahip olduğu belirtilen Maâş köyünün yerini belirleyemedik.

Şebister veya Şebüster, *Gülşen-i Râz* müellifi Mahmud Şebüsterî (ö. 1320) ve *Enbiyaname* yazarı İbrahim Şebüsterî (ö. 1511) gibi önemli bilginleri yetiştirmiş olan, Tebriz şehir merkezinin 53 km kuzeybatısında bulunan meşhur bir kasabadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 296). Vesikaya göre Şeyh İbrahim burada Çehârbağ adlı bir bahçeye sahipti. Çehârbağ, Farsçadan tercümede “dört bağ” anlamına gelse de biz bu durumda bağların sayısının değil, tek bir bağın isminin kastedildiğini düşünüyoruz.

Hoca Şerefeddin bağına gelince, Şeyh İbrahim bu bağın yarısına sahipti. Adı geçen Hoca Şerefeddin’in Erdebil’in ileri gelen ailelerinden biri olan Şeyhî ailesinin reisi Şemseddin Muhammed b. İvaz’ın oğlu Şerefeddin Abdurrahman olduğu kanaatindeyiz. Zira mezkûr Şerefeddin, 1333-1360 yılları arasında Erdebil’in kuzey kapısı olan Reis Sa’d Kapısı civarında bir hayli arazinin mülkiyet hakkını elde etmiştir. Fakat daha sonraları, 1360-1370’li yıllarda Şeyh Sadreddin buradaki toprakların bir kısmını Şeyhî ailesinden satın almıştır (Gronke, 1993, s. 192-194). Şerefeddin’in sahip olduğu bu topraklarda bir bağ yaptırdığı ve daha sonra bu bağın tamamen veya kısmen Şeyhî ailesinden Şeyh Sadreddin’e intikal eden emlak içinde yer aldığı muhtemeldir. Böylece Şeyh İbrahim söz konusu bağın yarısını dedesinden ve babasından miras şeklinde almış olmalıdır.

Bâyenzûk’tan söz edersek, incelediğimiz coğrafya lügatlerine göre günümüzde Azerbaycan ve İran sınırları içinde bu isimde bir köye rastlanmamaktadır. Fakat *Sarihü’l-Mülk*’e göre XIV. yüzyılda bu köy, Erdebil’in güneydoğusunda bulunan Alaruk köyüne komşuydu (Şirâzî, 1390, s. 145). 1970’lerin başlarında Baba Saferî, Erdebil’in güneydoğusunda bulunan köyleri sıralarken; Hir, Kergen, Bakarâbâd, Düvil, Kelhûrân, Bayındırak, Büyük ve Küçük Arallu, Raziâbâd, Halilâbâd, İvrik, Topraklu, Pirekum adlı köylerin ismini zikreder (Saferî, 1370-1371, c. III, s. 389-390). Bu köyler arasında Bayındırak’ın ismi Bâyezûk’u çağrıştırmaktadır. Belki de yazma nüshalarda istinsah sırasında hataya yol verilmiş, “dal” harfi yerine “zel”, “re” harfi yerine de “vav” yazılarak Bayındırak köyü yanlışlıkla Bâyezûk şeklinde yansıtılmıştır. Elbette ki köyün isminin zaman içinde farklılaşması ihtimalini de gözden kaçırmamalıyız. 1447 tarihli vesika bu köyün yarısının Şeyh İbrahim’e mahsus olduğunu belirtmektedir.

Kelhûrân adı ile Erdebil bölgesinde üç köy vardır. Bunlardan birisi daha çok Kelhûrân-1 Şeyh, Kelhûrân-1 Ulyâ veya Kelhûrân-1 Bâlâ adıyla meşhur olup, Şeyh Safi’nin doğduğu köydür. Şeyh Safi’nin babası Eminateddin Cebrail’in türbesinin de bulunduğu bu köy, Erdebil şehir merkezinin 4 km kadar kuzeyinde yer almakta iken

şimdilerde şehrin bir mahallesine dönüşmüştür. Aynı isimli bir diğer köy, Kelhûrân-ı Vînd (Viyend) diye anılmakta olup, Erdebil'in 18 km batısında yer almaktadır. Sadece Kelhûrân diye anılan üçüncü bir köy daha vardır ki Erdebil'in 21 km güneydoğusunda bulunmaktadır (Rezmârâ vd., 1330, s. 421). Safevîlerin ata yurdu olan Kelhûrân-ı Ulyâ köyü daha XIV. yüzyılın başlarında İlhanlı devlet makamları tarafından Şeyh Safî'ye vakfedilmişti (Erdebîlî, 1373, s. 659-660; Şîrâzî, 1390, s. 197-199). Şeyh İbrahim'in vesikasında anılan Kelhûrân köyünün Kelhûrân-ı Ulyâ olduğunu zannetmiyoruz. Zira Safevîlerin ata yurdu olan bu köy, yüz seneyi aşkın bir süre zarfında vakıf statüsüne sahip olmuştur. Bu sürecin ardından Şeyh İbrahim'in orayı özel mülkiyetine geçirmesi ve kızlarına miras olarak bırakması mümkün görünmemektedir. Kelhûrân-ı Ulyâ, Şeyh İbrahim'in özel mülkü olsaydı bile Safevî ailesi açısından önemini göz önünde bulundurarak, Safevîlerin bu köy üzerindeki hakkının kaybedilmemesi için orasını kızlarına değil, oğullarına miras bırakması gerekirdi. İkinci Kelhûrân köyüne gelince, burası kaynaklarda Kelhûrân-ı Vînd olarak anılmakta ve Kelhûrân-ı Ulyâ ile beraber Safevî döneminde Şeyh Safî vakıflarından olduğu ifade edilmektedir (Zâhidî, 1343, s. 113). Eğer Şeyh İbrahim'in vesikasında geçen köy ikinci Kelhûrân olsaydı, orasının belgede Kelhûrân-ı Vînd diye zikredilmesi gerekirdi. Böylece biz, ele aldığımız vesikada yer alan Kelhûrân köyünün Erdebil'in güneydoğusunda bulunan üçüncü Kelhûrân köyü olduğu kanaatindeyiz. Bu köyün yine aynı istikamette bulunan Bâyenzûk köyü ile beraber anılması, bu tahminimizi kuvvetlendirmektedir. Vesikaya göre Kelhûrân tamamen Şeyh İbrahim'in mülküydü.

Gûrânserâ, *Sarîhü'l-Mülk*'e göre Halhal'ın Han Endevil nahiyesine bağlı bir köydü (Şîrâzî, 1390, s. 158,250). Kanaatimizce Gûrânserâ köyü günümüzde Halhal şehristanına bağlı bulunan ve Halhal şehrinin 6 km batısında yer alan Gûrânserâb köyüdür (Rezmârâ vd., 1330, s. 464). 5 Şevval 733/19 Haziran 1333 tarihli bir vakfiyeye göre bu köyün yarısı Şeyh Safî tarafından Erdebil Tekkesi'ne vakfedilmiştir (Şîrâzî, 1390, s. 250). Fakat 1447 tarihli vesikaya bakılırsa Gûrânserâ, zamanla vakıf statüsünü kaybetmiş ve tamamen Şeyh İbrahim'in özel mülkiyeti haline gelmiştir. Dönemin siyasi tebeddülâtı nedeniyle mülkiyet haklarının son derece değişken ve gevşek olduğuna, daha önceki araştırmalarda dikkat çekilmiştir (Gronke, 1993, s. 309). XVI. yüzyılda Gûrânserâ'nın tekrar vakıf statüsü elde ettiğini görüyoruz. Şöyle ki 23 Şaban 943/4 Şubat 1537 tarihli ikrarnameye binaen merhum Hoca Şerefeddin Safevî'nin oğlu Seyyid Uluğ Bey, Gûrânserâ üzerinde hiçbir hakkının bulunmadığını ve burasının Şeyh Safî Türbesi vakıflarından olduğunu belirtmiştir (Şîrâzî, 1390, s. 250).

Serakîn ise Erdebil'in 20 km batısında (güneybatısında) bulunan bir köydü (Rezmârâ vd., 1330, s. 268). Vesikaya göre bu köyün üçte ikisi Şeyh İbrahim'in mülkiyetindeydi. Günümüzde Serayn olarak bilinen bu mevki kasabaya dönüşmüş ve sahip olduğu kaplıcalar nedeniyle turistik bir merkez halini almıştır.

Sonuç

Üzerine en az bilgiye sahip olduğumuz Safeviyye şeyhinin 1429-1447 yılları arasında Erdebil Tekkesi'nin başında bulunan Şeyh İbrahim Şeyhşah olduğunu söylersek yanlış olmaz. Makale çerçevesinde, 18 yıl boyunca irşat görevini yürütmüş olan bu zatın ekonomik durumunu yansıtan mühim bir belge araştırmaya tâbi tutuldu ve aşağıdaki sonuçlara varıldı:

- Ele aldığımız belge, Şeyh İbrahim'in miras bıraktığı gayrimenkul emlak konusunu etmekte olup, adı geçen şeyhin 3 Cemâziyelâhir 851 / 16 Ağustos 1447 tarihinde şahitler ve kadılar huzurunda yapmış olduğu şifahi vasiyet ve ikrara binaen hazırlanmıştır.
- Şeyh İbrahim, bu açıklamaları yaptıktan kısa bir süre sonra, muhtemelen 1447 yılının Ağustos ayının ikinci yarısına denk gelen bir Salı gününde vefat etmiş, müsvedde halindeki vesika da şeyhin vefatının ardından kadıların onayı ve şahitlerin tasdiki ile temize çekilmiştir.
- Belgede özel mülk hukuku ile Şeyh İbrahim'e ait olan toplam 33 emlakın listesi sunulmuştur. 28 köyde mülkiyet hakkı bulunan Şeyh İbrahim bu köylerin 18'ine tamamen sahip iken 5 köyün yarısını, 1 köyün üçte ikisini ve 2 köyün de üçte birini elinde bulundurmaktaydı. Şeyhin 2 köy üzerindeki hissesinin miktarı belirtilmemişse de kendisinin bunların neredeyse tamamına sahip olduğu anlaşılmaktadır. 3 yerde bağı olan Şeyh İbrahim, bunlardan 2'sinin tamamına, 1'inin ise yarısına sahipti. Bunların dışında şeyhin 2 evi vardı (bk. Ek 2).
- Elimizde bulunan emlak listesi içinde herhangi bir dükkân veya atölyenin yer almaması, Şeyh İbrahim'in ticaret ve zanaatkârlıktan ziyade tarım ekonomisine ilgi duyduğunu sergilemektedir. Şeyhin arazilerinde başlıca olarak tahıl ve pirinç ekildiği, bağcılık, hayvancılık ve balıkçılıkla uğraşıldığı görülmektedir.
- Şeyh İbrahim, ataları Şeyh Safi ve Şeyh Sadreddin'den farklı olarak emlakini vakfa dönüştürmemiş ve bunları özel mülk statüsüyle mirasçılara devretmiştir.

- Vesikadan anlaşıldığı üzere Şeyh İbrahim, Bâyenzük köyünün yarısı, Kelhûrân ve Gûrânserâ'nın tamamı, Serakîn'in ise üçte ikisi üzerindeki mülkiyet haklarını kızlarına devrederken, bunların dışındaki bütün emlakini (18 köyün tamamı veya tamamına yakını, 4 köyün yarısı, 2 köyün üçte biri, 2 bağın tamamı, 1 bağın yarısı ve 2 ev) oğullarına bırakmıştır.
- Şeyh İbrahim'in altısı erkek ve altısı kız olmak üzere 12 evladının olduğu ilk kez bu belge sayesinde anlaşılmış ve ayrıca şeyhin oğullarının ismi yine söz konusu vesika aracılığıyla netlik kazanmıştır.
- Şeyh İbrahim'in mülklerinin bulunduğu 28 köyün 15'i Erdebil, 3'ü Germrûd, 2'si Lenkeran-Astara bölgelerinde yer alırken, Elivân, Serâb, Meşkin, Karadağ, Halhal ve Muğan bölgelerinin her birinde şeyhin birer köyde arazilere sahip olduğunu görmekteyiz. Bu köylerden 3'ü günümüzde Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı iken geriye kalanları İran İslam Cumhuriyeti sınırları içinde kalmışlardır (bk. Ek 3). Listede yer alan 2 köyün (Dereser ve Maâs) ise yerini belirlemek mümkün olmamıştır. Şeyhin bağlarının ikisi Erdebil yöresinde iken biri de Tebriz'e bağlı Şebüster'de bulunmaktaydı. Ayrıca kendisinin Erdebil ve Tebriz'de birer evinin olduğunu biliyoruz.
- Şeyh İbrahim'in emlak listesindeki 8 köy (Şemâsbî, Verâzcird, İsfenc, Hayrâbâd, Rûyindizak, Dârâbâd, Rûdekerân ve Gûrânserâ) ve 1 bağın (Hoca Şerefeddin bağı) XIV. yüzyılda Safevî ailesinin mülkiyetine geçtiği belirlenmiştir.
- Şeyh İbrahim'in Bilesuvar'dan Miyane'ye, Şebüster'den Erdebil'e kadar uzanan emlak listesinin zengin bir içeriğe sahip olduğunu görmekteyiz. Listedeki gayrimenkulün büyük çoğunluğu XV. yüzyılın birinci yarısında elde edilmiştir. Bunların arasında Şeyh İbrahim'in kendisinin satın aldığı emlak ile birlikte babası Hoca Ali'nin elde ederek kendisine miras bıraktığı gayrimenkulün de olması muhtemeldir.
- Mürşitlik döneminin ilk yarısında Azerbaycan'daki istikrarsızlık ve Karakoyunlu Kara İskender ile aralarında sorunların yaşanması göz önünde bulundurulursa Şeyh İbrahim'in kendi şeyhlik müddetinin ikinci aşamasında, Karakoyunlu Cihanşah döneminde mülkiyet haklarını sağlama alabildiğini ve emlak listesini genişlettiğini düşünebiliriz.

Kaynakça:

- Arı, A. (2012). Vasiyet. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, s. 552-555). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arikli, E. (2004). *Ərdəbil livasının müfəssəl dəftəri*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Şərqişünaslıq İnstitutunun nəşri.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2014). *Safevîye Tarikati Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Browne, E. G. (1932). *A Descriptive Catalogue of the Oriental Mss. Belonging to the Late Edward G. Browne*. Completed and edited by R. A. Nicholson. Cambridge University Press.
- Bünyadov, Z. (2012). Noviyə materialı o vidnıx deyateley Azerbaydjana v epoxu srednevekoviya (statya tretya). *Azərbaycan şərqişünaslığı*, 2(8), 58-62.
- Devellioğlu, F. (1960). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Doğuş Matbaası.
- Efendiyev, O. (2018). *Azerbaycan Safevî Devleti (16. Yüzyıl)*. (A. Asker, Çev.) . İstanbul: Teas Press.
- Əliyeva, R. vd. (2007). *Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti*. I-II. c. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Dilçilik İnstitutunun nəşri.
- Emleş, N. P. ve Zeylâbpür, B. (1387). Şeyh İbrahim Safevî: mürşid-i gümnâm. *Faslnâme-i İlmî ve Pejuheşi-i Târih*, III/11, 35-56.
- Envâr, S. A. (1369). *Fihrist-i nüsahtı hattı-i Kitâbhâne-i Millî-i İran*. III. c. Tahran: Çâphâne-i Armağan.
- Erdebili, İbn Bezzâz. (1373). *Safvetü's-Safâ (der tercüme-i ahvâl ü akvâl ü kerâmât-ı Şeyh Safiyeddin İshak Erdebili)*. Mukaddime ve tashih: G. R. Tabâtabâi Mevd. Tebriz: İntişârât-ı Musahhih.
- Ghereghlou, K. (2017). Chronicling a Dynasty on the Make: New Light on the Early Safavids in Hayati Tabrizi's Tarikh. *Journal of American Oriental Society*, 137(4), 805-832.
- Gölpınarlı, A. (1969). *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gronke, M. (1993). *Derwische im Vorhof der Macht: Sozial und Wirtschaftsgeschichte Nordwestirans im 13. und 14. Jahrhundert*. Stuttgart: Steiner.

- Herevî, Emîr Sadreddin İbrâhîm Emînî. (1383). *Fütûhât-ı Şâhî*. Tashîh ü ta'lik ü tevzîh ü izâfât: M. R. Nasîrî. Tahrân: Encümen-i Âsâr ü Mefâhîr-i Ferhengî.
- Herrmann, G. (1971). Urkunden-Funde in Azarbaygan. *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran (Herausgegeben Vom Deutschen Archaeologischen Institut Abteilung Teheran)*, Neue Folge Band 4, 249-262.
- İbrahimov, C. (1960). *Səfəvilərin Ərdəbil hakimiyyəti tarixinə dair*. Bakı: Azərbaycan Pedaqoji İnstitutu nəşriyyatı.
- Kenanoğlu, M. M. (2020). Mülk. *İslâm Ansiklopedisi* (c. 31, s. 539-540). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kesrevî, A. (1996). *Çend makale*. Köln: İntişârât-ı Mehr.
- Khleifat, A. M. (1973). *The Caliphate of Hishâm b. 'Abd al-Malik (105-125/724-743) With Special Reference to Internal Problems*. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. University of London: School of Oriental and African Studies.
- Koca, F. (2000). İkrar. *İslâm Ansiklopedisi* (c. 22, s. 38-40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kostigova, G. İ. (1988). *Persidskiye i tadjiksikiye rukopisi gosudarstvennoy publiçnoy biblioteki imeni M. E. Saltikova-Şedrina (Alfavitniy katalog)*. Nauçniy redaktor: A. N. Boldırev. Çast I. Leningrad: Gosudarstvennaya publiçnaya biblioteka imeni M. E. Saltikova-Şedrina.
- Kummî, Kâdı Ahmed. (1383). *Hulâsatü't-Tevârîh*. Tashîh: İ. İşrâkî. I. c. Tahrân: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran.
- Kütükoğlu, M. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.
- Leşker-nüvis, Mirza Hasan Han. *Kitâbçe-i Sarîhü'l-Mülk*. İran İslâmî Şûrâ Meclisi Ktp., nr. 17228/208393.
- Marcinkowski, C. (2012). Persian Historical Writing under the Safavids. In J. Rabasa, M. Sato, E. Tortarolo and D. Woolf (ed.). *The Oxford History of Historical Writing* (Vol. 3, p. 173-191). Oxford University Press.
- Mazzaoui, M. (1972). *The Origins of the Safawids: Shi'ism, Sufism and the Ghulat*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Mirzəyev, M. (1993). *Talış toponimlərinin qısa izahlı lügəti*. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı.

- Musalı, N. (2016). Şeyh İbrahim Safevî Döneminde Erdebil Tekkesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 80, 9-30.
- Petruşevskiy, İ. P. (1949). Gosudarstva Azerbaydjana v XV veke, *Sbornik statey po istorii Azerbaydjana*, I, 153-213.
- Piriyev, V. (2003). *Azərbaycan XIII-XIV əsrlərdə*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun nəşri.
- Rahmeti, M. K. (1395). Cafer b. Ali-i Safevi: halka-i hazf-şode ez târih-i Safevîyân. A. Evcebî (ed.). *Ferzend-i Herât: Ercnâme-i Üstâd Necîb Mâil Herevî* içinde (s. 389-424). Tahran: Müessese-i Hâne-i Kitâb ve Edebiyyât-ı İran.
- Rezmârâ, H. A. vd. (1330). *Ferheng-i Coğrafya-yı İran*. IV. c. Tahran: İntişârât-ı Dâire-i Coğrafyaî-i Sitâd-ı Erteş.
- Rumlu, Hasan. (1389). *Ahsenü't-Tevârih*. I-III. c. Tashîh ve tahşiye: Abdülhüseyn Nevâî. Tahran: İntişârât-ı Esâtir.
- Saferî, B. (1370-1371). *Erdebîl der güzergâh-ı târih*. I-III. c. Erdebil: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Âzâd-ı İslâmî.
- Şayh al-Hukamâî, I., Watabe, R. and Matsui, D. (2017). Fragments of Two Mongolian-Persian Bilingual Decrees of Jalayirid Şayh Uways. *Studies on the Inner Asian Languages*, XXXII, 49-149.
- Şeyhülhükemâî, İ. (1387). *Fihrist-i Esnâd-ı Buk'a-i Şeyh Safiyeddîn-i Erdebîlî*. Tahran: Kitâbhâne, Muze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî.
- Şîrâzî, Zeynelabidin Abdi Bey Nevîdî. (1390). *Sarîhu'l-Mülk: Vakfnâme-i Buk'a-i Şeyh Safiyeddîn-i Erdebîlî*. Tashîh ü izâfât: M. M. Hidâyetî. Tahran: Sâzmân-ı Evkâf u Ümûr-ı Hayriyye.
- Taşgın, A. (2018). Erdebil Tekkesi İki Şeyhinin Seyahati ve Sonuçları: Dede Hoca Alaaddin Ali ve Torun Şeyh Cüneyt'in Erdebil Dışında Kalan Türbeleri. O. Kurtoğlu ve A. Çamkara Erginer (Yay. haz.). *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (c. II, s. 575-594). Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları.
- Tebrîzî, Hayâtî. *Târîh*, İran Milli Ktp., nr. 15776.
- Uludağ, S. (2008). Ricâlü'l-Gayb. *İslâm Ansiklopedisi* (c. 35, s. 81-83). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yakupoğlu, C. ve Musalı, N. (2018). *Hasan b. Abdülmü'min el-Höyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Zâhidî, Şeyh Hüseyin. *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*. Tahran: İran Milli Kütüphanesi, nr. F-1202, s. 38-240.

Zâhidî, Şeyh Hüseyin. *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*. St. Petersburg: Rusya Devlet Halk Kütüphanesi, nr. Xan-92.

Zâhidî, Şeyh Hüseyin. (1343). *Silsiletü'n-Neseb-i Safeviyye*. H. Kâzımzade (Yay. haz.). Berlin: İntişârât-ı İranşehr.

Summary

Undoubtedly, the least known Safavid leader of Ardabil darvish lodge is Sheikh Ibrahim Sheikh-Shah. Within the framework of the article, an important document was examined, reflecting the economic situation of this person, who was a spiritual director of the Safavid order for 18 years (between 1429 and 1447). The text of the document was preserved in the Tehran copy of *Silsilat al-Nasab-i Safaviyya* by Sheikh Hussein Zahidi.

The document concerns real estate that Sheikh Ibrahim left to his children as an inheritance, and it was prepared on the basis of an oral will and an avowal made by the aforementioned Sheikh on 3 Jumada al-Akhir 851/16 August 1447 in the presence of witnesses and judges. Sheikh Ibrahim died shortly after the announcement of his will, probably in the second half of August 1447. After the death of the Sheikh, on the basis of the draft document, an official document was prepared with the approval of judges and witnesses and written in accordance with the rules of that period. Among those who ratified the document were Sheikh Ibrahim's elder brother Sheikh Jafar, and cleric Qazi Muhammad Ashraf Avhadi.

The document contains a list of 33 objects belonging to Sheikh Ibrahim with the right of private ownership. Sheikh Ibrahim, who had title to 28 villages, fully owned 18 of these villages, while he owned half of 5 villages, two thirds of 1 village and one third of 2 villages. Although the size of the Sheikh's share in the 2 villages is not specified, it is assumed that almost all or most of their lands belonged to him. Sheikh Ibrahim, who had orchards in three places, completely owned two of them and half of one. In addition to them, the Sheikh had 2 houses. As a result of the absence of any shops or workshops in the list of property, we have shows that Sheikh Ibrahim was more interested in agriculture than trade and crafts. It can be seen that in the lands of the Sheikh, mainly grain and rice were cultivated; in addition, population of these lands were engaged in gardening, stock raising and fishing.

Sheikh Ibrahim, unlike his ancestors Sheikh Safi and Sheikh Sadraddin, did not turn his property into a *waqf* and transferred it to his heirs with the status of private property (*mulk-i mutlaq*). As follows from the document, Sheikh Ibrahim transferred his ownership of half of the village of Bâyanzûq, all of Kalkhûrân and Gûrânsarâ and two thirds of Saraqîn to his daughters. Besides these, he left all his estates (fully or mostly 18 villages, half of 4 villages, one third of 2 villages, fully 2 orchards, half of 1 orchard and 2 houses) to his sons. Thanks to this document, it became clear that Sheikh Ibrahim had 12 children (six sons and six daughters). In addition, according to this document, the names of the Sheikh's sons were clearly identified.

While 15 of the 28 villages in which the property of Sheikh Ibrahim was located are in Ardabil, 3 in Garmrud and 2 in the Lankaran-Astara region, we see that the Sheikh had fully or partly one village in each of the Alivan, Sarab, Meshkin, Qaradagh, Khalkhal and Mugan districts. 3 of these villages are currently part of the Republic of Azerbaijan and the rest remained within the borders of the Islamic Republic of Iran. We were unable to locate two villages (Darasar and Maâsh) from the list. While two of the Sheikh's orchards were in the

Ardabil region, one was in Shabestar (in the Tabriz region). We also know that he had two houses in Ardabil and Tabriz.

It has been established that 8 villages (Shamâsbi, Verâzgerd, Isfanj, Khairâbâd, Rûyindizaq, Dârâbâd, Rûdakarân and Gûrânsarâ) and 1 orchard (Khoja Sharafaddin's orchard) from the list of Sheikh Ibrahim's estate came into the possession of the Safavid family back in the 14th century. It was seen that the list of real estate of Sheikh Ibrahim, from Bilesuvar to Mianeh, from Shabestar to Ardabil, has a rich content. Most of the properties on the list were acquired by the Safavid family in the first half of 15th century. Among them, it is possible that along with the property that Sheikh Ibrahim himself acquired, there is also property that his father Khoja Ali acquired and inherited to his son.

Considering the instability in Azerbaijan and the problems between him and Qaraqoyunlu ruler Qara Iskandar in the first half of his mentorship, we can think that Sheikh Ibrahim strengthened his property rights and expanded his property list in the second phase of his mentorship, during the reign of Qaraqoyunlu Jahanshah.

Ek 1. Şeyh İbrahim'in miras belgesi (İran Milli Ktp., F-1202, s.144-147)

ودر پالی که شیخ ابراهیم از دنیا رحلت می نمود و بیقه
 بقلم او رد که مشتمل بود بر اساسی اولاد و اعلای که در تصرف
 داشت و صورت آن وثیقه نیست **الوثیقه** مضمون و مفهوم
 این شریعه و منطوق این وثیقه سمعیه مرعیه باحث و مشتمل است
 بذکر آنکه در تاریخ پیوم جمادی الاخره من شهر سپه
 و خمین و ثمانیه الحیره المصطفویه الاحمدیه جناب شیخ الاسلام
 الاعظم مرشد طایف الامم قدوة المشایخ فی العالمین
 سلطان الاولیاء و العارین قطب الاوتاد و الساکلین
 المخلوق الی الحق بن المخلوق و ولی الحق العالم العارف الواصل
 الی جوار رحمت الله رحم الراحمین قطب الشریعه و الحقیق **التقوی**
 والدین شیخ ابراهیم العلومی ثم الصدری ثم الصفوی
 رحمه الله علیه رحمت واسعه و اقرار کرد و اعتراف نمود

در حالتی که جمیع اقراریه شرعیه بحسب الشریعہ مصطفویہ غرانا
 و قبول آمد بر نیموال که قری و املاک و ضیاع و عقاری که
 معروف و منسوب بود حسب المفصل المذکور فی هذه الوثیقه

شماستی عام	کرده ده	نی نی کران تمام	شهر ورد
مع مزارع	تمام	مع مزارع	تمام
وراز جسد	واسفنج	وسراجران	ونصف
تمام	تمام	دودانک	سوررق
و بهرون آباد	و خیر آباد	رو بین ذرق	و ابراهیم آباد
نصف	تمام	نصف ده طوح	شماست
اردیسی	دار آباد	دره کره	روده کران
تمام	تمام	تمام	دودانک
و وره سر	انعام زمی دلمرق	و امینک	د توک ده دوره
تمام	مع کرکانه رود تمام	تمام	تمام
و جاوه لوکن	و معاش	و باغ شماستی	و چهار باغ کدر
نصف	تمام	شماست	شماست
و نصف باغ	و خانه که در بیزاست	و خانه که در اردیسیست	خواجه شرف الدین
حق و ملک است	از ان شش نفر اولاد و ذکور و اطفال الله اعلم		
و هم خواجه شیخ جنید	و خواجه شیخ ابوسعید	و سید احمد قریج	و شیخ ناریج

وخواجہ جان و خاجکی خان و مراد پیچ فریدہ را درین از ورثہ من
 مواضع و قرای مذکورہ حقی و شاپہ حقی نیست سوای اربع قرای
 بامش ذوق . کلچوران . کورالزام . سر قین .
 نصف تمام تمام چہار دانگ
 کہ حق است و ملک از ان کیشش اولادانات من بغیر ازین اربع
 قرای ہر دیہ و ہر ملک و باغ و خانہ کہ تا بحین این وقتہ از مقبرہ موسی
 الیہ معروف و منسوب و مشہور بودہ و مجموع حق و محض و ملک
 و مال خالص است ازین سببہ اولاد مذکورہ فی ہذا الوثیقہ
 الشرعیہ اف المضر المثار البی اقرار اصحیاشہ عیامر عیامقرونا
 بجمیع الشرط و الارکان و القیود المعتبہ فی عقد الاقرار الکنون
 بواسطہ این اقرار صحیح شرعی مقربہ مذکور حق کشت از ان مقبرہ
 لہم مذکورین و باتہ و ورثہ زاپسح حقی و نصیبی نیست و مقربہ
 مذکور بلکہ حق و ملک است از ان مقبرہ لہم اگر کسی بعد الیوم این دعوی

ذکور

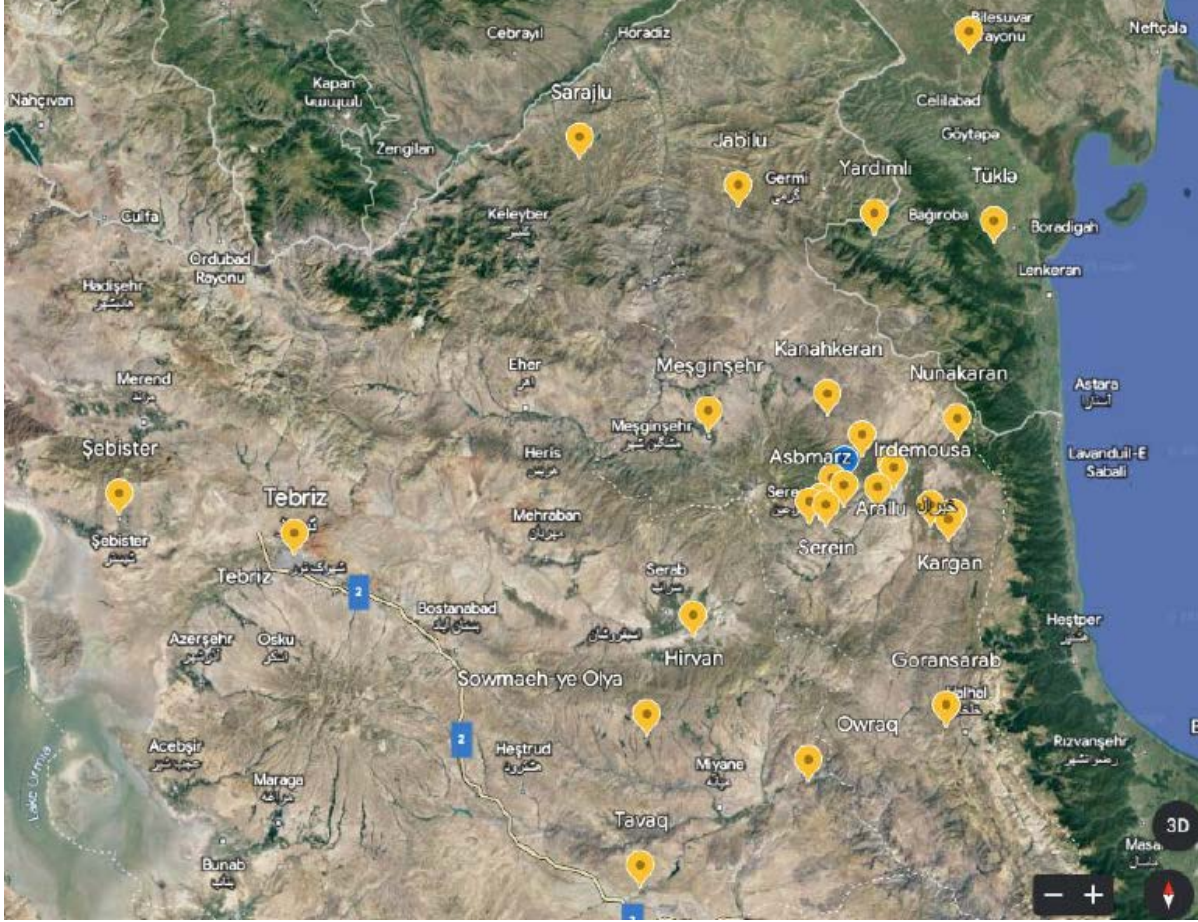
کند کسب الشریع مظهر غرا غیر مسموع و ناسخ بود و فتن بدله بعد ما سمعه
 فاما ثمة علی الذی یدلونه و این چنین کلمه مر قوم کشت تا وقت
 احتیاج حجت کرد در بر خصم و برین اسرار جمعی از عدول و صلحا
 و امنای و ثقات گواه شدند صلی الله علی محمد و آله جمیعین و این شیفته
 مزبور بخط طایفه شیخ جعفر بن سلطان خواجه علی و محمد اشرف
 او حدی و پیا ر قضاة آن عصر مزین است **فصل** در بیان
 اولاد عارف طریقت و کاشف حقیقت شیخ جنید رحمه الله
 علیه که جد عالم حضرت پیر لاطین صفویه است بر اسپل ایچار و
 اختصار چون شیخ جنید علیه الرحمه ولایت دیار بکر را تبریز
 قدم خود مشرف گردانید حسن پادشاه که فرمان نایمان
 ولایت بود بحضرت شیخ ارادت آورده خواهر خود را که خدیجه
 یکم نام داشت بجای آنکاح شیخ در آورد و شیخ را آنچه مشهور است

Ek 2. Şeyh İbrahim'in emlakının listesi

Sıra No.	Bölge	Mevki	Emlak	Safevî ailesinin elinde bulunduğunu gösteren eski belgelerin tarihi	Şeyh İbrahim tarafından kimlere miras olarak bırakıldı?
1	Erdebil	Şemâsbî köyü	Köyün tamamı	762/1361	Oğullarına
2	Erdebil	Kürdedih köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
3	Erdebil	Ninikeran köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
4	Erdebil	Şöhreverdi köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
5	Erdebil	Verâzcird köyü	Köyün tamamı	761/1360	Oğullarına
6	Germrûd	İsfenc köyü	Köyün tamamı	787/1385	Oğullarına
7	Karadağ	Serâcerân köyü	Köyün 1/3 kısmı		Oğullarına
8	Germrûd	Severak köyü	Köyün yarısı	-	Oğullarına
9	Serâb	Herevenâbâd köyü	Köyün yarısı	-	Oğullarına
10	Erdebil	Hayrâbâd köyü	Köyün tamamı	767/1366	Oğullarına
11	Erdebil	Rûyindizak köyü	Köyün tamamına yakını	756/1355	Oğullarına
12	Germrûd	Tavah köyü	Köyün yarısı	-	Oğullarına
13	Erdebil	İbrahimâbâd köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
14	Erdebil	İrdmisi köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
15	Erdebil	Dârâbâd köyü	Köyün tamamı	761/1360 yılı	Oğullarına
16	Lenkeran-Astara	Derekere köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
17	Meşkin	Rûdekerân köyü	Köyün 1/3 kısmı	778/1376	Oğullarına
18	-	Dereser köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
19	Erdebil	Esfâmerzi-i Dilmerak köyü	Köyün tamamı (muhtemelen)	-	Oğullarına
20	Erdebil	Kergânerûd köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
21	Muğan	Eymenâbâd köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
22	Lenkeran-Astara	Tûk-dih-i Dûreser köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına

23	Elivân	Hâvelüken köyü	Köyün yarısı	-	Oğullarına
24	-	Maâş köyü	Köyün tamamı	-	Oğullarına
25	Erdebil	Bâyezûk köyü	Köyün yarısı	-	Kızlarına
26	Erdebil	Kelhûrân köyü	Köyün tamamı	-	Kızlarına
27	Halhal	Gûrânserâ köyü	Köyün tamamı	733/1333	Kızlarına
28	Erdebil	Serakîn köyü	Köyün 2/3 kısmı	-	Kızlarına
29	Erdebil	Şemâsbî köyü	Bir bağın tamamı	-	Oğullarına
30	Tebriz	Şebüster köyü	Çehârbağ'ın tamamı	-	Oğullarına
31	Erdebil	Erdebil civarı	Hoca Şerefeddin bağının yarısı	1360-1370'li yıllar	Oğullarına
32	Tebriz	Tebriz şehri	Bir ev	-	Oğullarına
33	Erdebil	Erdebil şehri	Bir ev	-	Oğullarına

Ek 3. Şeyh İbrahim'in gayrimenkul emlakinin coğrafi dağılımı

Not: Haritanın hazırlanmasında emeği geçen oğlum Mirali Musalı'ya teşekkür ederim.